

حکومت پوهنه

وزير محمد گل خان

دوكتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

۱۳۹۳

حکومت پوهنه

دوكتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

Ketabton.com

حکومت پوهنه وزیر محمد گل خان

الحاج پروفیسور دكتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

۱۳۹۳ ل کال

د کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم : حکومت پوهنه (وزیر محمد گل خان)

لیکوال : الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفيظ الله بناد جبار خېل

خپرندوی : د افغانستان ملي تحریک فرهنگي خانگه

د خپرندوی شمېره: (۷)

کمپوز : ظفراقبال

پښتۍ ډیزاین : فیاض حمید

د چاپ شمېر : (۱۰۰۰) ټوکه

د چاپ کال : ۱۳۹۳ ل

جنرال وزیر محمد گل خان مومند

ډالی

دا کتاب خپلې د ژوند سببي مور بي بي باضعه "بيو"
جبارخېله او زما گران پلار مولانا عبدالحكيم خان جبارخېل
او د پښتو ادب ټولو مينه والو ته ډالی کوم، او دعا کوم،
چې د الله تعالیٰ رضا زموږ د ټولو مسلمانانو نصیب شي.

الحاج پروفیسور ډاکټر قاضي حفیظ الله بناد جبارخېل

لړ لیک

مخ	کنه
الف	۳ سریزه
۱	۴ حکومت پوهنه
۳	نسب
۴	۵ زده کړې
۴	۶ دندې
۵	۷ مهم کارونه
۹	۸ د وزیر محمد گل خان آثار
۱۰	۹ د وزیر محمد گل خان زده ژبې
۱۰	۱۰ د محمد گل خان پښتو ته پاملرنه
۱۱	۱۱ بانديني سفرونه
۱۱	۱۲ د وزیر صاحب کارونه
۴۶	۱۳ د وزیر محمد گل خان شاعري
۴۷	۱۴ د ارواښاد د شعر بېلگه په نوي ليکدود
۴۹	۱۵ تقرير
۵۰	۱۶ د وزیر محمد گل خان نشر
۵۱	۱۷ د وزیر محمد گل خان وفات
۵۲	۱۸ د محمد گل خان فاتحه
۵۳	۱۹ د محمد گل مومند ورثه
۵۴	۲۰ اداري چارې
۵۵	۲۱ لومړۍ اداري اصلاحات
۵۹	۲۲ دوه يم دنفوسو ځای پرځای کول
۶۴	۲۳ درېيم- دپښتو ادبيات

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

الله! حمد او ثناء دې وایم او د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د هغه ال او اصحابو ته دې درود او سلام استوم او شکر باسم چې اشرف المخلوقاتو کې دې په خبرو کولو او تعقل امتیاز رابخښلی. په ژبو کې دې عربي دیني او غوره ژبه ده لکه نیکه مرغه ښه رازده کړې ده خو د پښتون غیور او اتل قوم ژبه دې ما ته پښتو مورنۍ ژبه گرځولو سره دې زما مینه زیاته کړې ده. له وړو کوالي مې چې په پښتو خبرې کولې، اشعار مې ویلي د ازموینې پارچې او د محکمو ځینې وثیقې د اخبارو او مجلو مضامین او تالیفات مې زیات په پښتو لیکل چې ځینو همصنفيانو به دویم وزیر محمد گل خان بللم د دې لپاره چې نوموړی وزیر صاحب پېژندلی وي نو د هجرت په وخت د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز سره په تماس کې فرصت په لاس راغی چې د وزیر محمد گل خان د پېژندګلوی په برخه کې مې دا کتاب ولیکه او په ورځ مجله کې پرله پسې چاپ شو. اوس مو راټول کړ او په کتابي بڼه مو سره برابر کړ. ښایي د ښاغلو مینه والو معلومات یې په لوستلو نور هم غني شي او ښې دعاوې راته وکړي.

ډاکټر ښاد جبار خېل

بسم الله الرحمن الرحيم

تقریظ

وزیر محمد گل خان چې د افغانستان په تاریخ کې د اداري سمون، یووالي او پښتو ادب ته د ودې په ورکولو سره یې بنسټیز ګامونه پورته کړي، پښتو یې د نورو ژبو سره سیاله ساتلې او پاللې، څېړنپال او ادیبوهان د یوه رښتینې پاسوالۍ او پازوالۍ په لرلو سره په ښه حکومتدارۍ هم قانع کړي دي.

د وزیر محمد گل خان په اړه په رسمي او غیر رسمي سیمینارونو کې مقالې لوستل شوي چې له نیکه مرغه لیکل شوي مقالې د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز لخوا د وزیر محمد گل خان یاد په نامه چاپ شوي دي. تردې د مخه الحاج پروفیسور دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبار خېل د وزیر محمد گل خان په اړه پوره او کره لیکنه کړې چې د ورځ مجلې په تېرو ګڼو کې پرلپسې چاپ شوې ده.

ښاغلی قاضي حفیظ الله ښاد جبار خېل چې د وزیر محمد گل خان په اړه کوم معلومات لاس ته راوړي، دا دي په چاپي بڼه زمونږ په لاس کې لیدل کېږي. هغه څه چې د وزیر محمد گل خان په اړه په دې کتاب کې ولیدل شول په رښتیا چې ښاد جبار خېل یې په اړه ډېر څه لاس ته راوړي دي.

په دې کتاب کې ښودل شوي چې وزیر محمد گل خان د یوې خوا د سکوي تاراګرو په مقابل کې د پوځیوالۍ مقدسه دنده ترسره کړې نو د بلې خوا یې پښتو ادب او پښتو ژبې ته د بنسټیزو خدمتونو ترڅنګ د ژوند نوې سا هم وربخښلې ده. د وزیر محمد گل خان

رښتیني خدمتونو ته په ژور نظر کتل شوي او راتلونکي نسل زموږ د اتلانو د اتلولۍ څخه خبر شوی دی. دا هم ښودل شوي چې وزیر محمد گل خان پښتنو او پښتو ادب ته تر کومه حده خدمت کړی پښتو ته یې سوچه والی ورڅښلی او د پښتو سره یې د بې کچه مینې په لرلو سره څومره پالوالي ساتلې ده. د بهرنیو تاراکگرو او بلوڅگرو مقابله یې څومره په اتلولۍ سره کړې ده.

زه د پروفیسور قاضي حفیظ الله ښاد جبار خپل زیار او کوښښ د یوه ستایوال په اند د دې وړ بولم چې پښتو ژبې او ادب ته د وزیر محمد گل خان خدمتونو ته یې د ریالستۍ بڼه ورکړې تر خپله وسه یې په عمر خورلې تن د بابا ښازنتوب ته درناوی ورکړی دی. د الحاج ښاد جبار خپل هڅې ښادې او سه.

سردار خان سیرت

د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور

د سلواغې ۲۴، ۱۳۹۱ ل. هـ.

د تحریک یادښت

فرهنگي څانگه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانگو څخه یوه اساسي څانگه ده. د دې څانگې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنگي خدمات وړاندې او گټور فرهنگي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل ددې څانگې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم ددې څانگې له اساسي دندو څخه گڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانگې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واپتونو ته یې لوجې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانگې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېبله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي. دا اثر (حکومت پوهنه وزیر محمد گل خان) چې ستاسو په لاس کې دی، ښاغلي (دکتور قاضي حفیظ الله ښاد جبارخېل) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه گټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنگ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنگي څانگه

د لورانډ لورين خاوند په نوم

حکومت پوهنه

محمد گل خان مومند

کله چې مونږ د گران هېواد افغانستان سياسي بهير وگورو راته څرگنده به شي چې له : (يما) تر دې وخته پورې دا ټاټوبی د اتلانو ځای دی چې غوره خدمتونه يې ورته کړي دي؛ نو که فرانسه په ناپليون او دوگول نازېري بریتانیا په شیکسپير او چرچل ناز کوي، پرتگال او اسپانیه په مارکوپولو او کرسټوفر کولمبس، يونانيان پر سقراط او افلاطون، هند په گاندهي او نهرو او پاکستان په علامه اقبال وياړي، افغانان هم په ابو مسلم خراساني، ميرويس خان نيکه، لوی احمد شاه بابا، غازي امان الله خان، غازي محمد جانخان، ملا مشك عالم، علامه محي الدين جبار خيل او غازي، مجاهد، سياست مدار، ليکوال، شاعر او ستر پوځي او اداري مشر جنرال وزير محمد گل خان مومند بابا باندې نازېري؛ ځکه نو افغانان حق لري چې د خپلو ملي مشرانو درناوی وکړي. افغانان بختور دي چې د خوشحال خان او محمد گل خان غونډې گلان لري چې د دوی پر

هڅو د هېواد د ادب او تاريخ تياره گوټونه روښانه شوي دي.^۱
دا هم څرگنده ده چې له ډېر پخوا څخه د پښتنو او پښتو ژبې د وروسته پاتې کولو لپاره د مخالفينو هڅې روانې دي خو کله چې کوم شخصيت سر په کې راپورته کړي، بيا افغانان وينولو ته اړباسي چې ښه بېلگه يې عمر ليث، بايزيد، سراج الدين، خالد بن برمک او محمد گل خان مومند دي.^۲

تاريخ رانښيي چې پښتانه تل له ښارونو غرونو نه بيد يا گانو ته کوچول شوي دي. ښه بېلگه يې د سلطان محمود له خوا غرونو ته د پښتنو لېږدول او په دربار کې د پارسي خدمت کول گڼل کېدای شي. کله چې په نولسمې پېړۍ کې امير شېر علي خان په خپلې دوه يمې پادشاهۍ کې پښتو ژبې ته پاملرنه وکړه. د پښتو ليکوالانو ته څه موقع په لاس ورغله او بيا کله چې امان الله خان له انگریزانو ازادي وگټله. محمد گل خان هم ورسره و، محمد گل خان هماغه وخت پوهېده چې يو ستر واقعيت په هېواد کې له نظره ولېدلی دی چې هغه په دفتر، ښوونځيو، نشراتو او نورو برخو کې پښتو ژبې سره بې انصافي ده، نو ده د دغې بې عدالتۍ د مخنيوي له امله پښتانه راوښ کړل. د

۱. رښتين پوهاند صديق الله د مومند بابا ياد، د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ او د روحاني عصمت الله د (ورځ) مجله ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وري د مياشتې گڼه.

۲. زلمی افغانمل (د مومند بابا ياد)، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز پېښور- ۱۳۸۳ هـ ش کال چاپ ۱۶۴ مخ.

سقوي دورې پای ته یې د ټکوپه کېښودلو کې پوره هاند نه کار واخیست.

د سقوي نظام پر پای ته رسونې سره محمد گل خان د محمد نادر خان مشر ورور وگڼل شو او کابینه کې یې د کورنیو چارو وزیر وټاکه او ورته یې وویل: ته چې هر څه وغواړې مونږ وروڼه یې درسره منو، ده ورته وویل: "زه یو شی غواړم چې: ملي، دفتری، تعلیمي او پوځي ژبه به پښتو وي، هغوی دا ورسره ومنله، نو پښتو ژبې یو څه سا واخسته او ژوندی شوه.

نسب:

ارواښاد جنرال محمد گل خان مومند د مرحوم غونډ مشر محمد خورشید خان مومند مشر ځوی و، د موسی خان لمسی، د عبدالکریم خان کړوسی او د عبدالرحیم خان کودی دی، په خټه د وېزی حسن خېل مومند او ده ته د مومند بابا، وزیر او گل دادا خطاب هم کېده.

د پوهاند صدیق الله رښتین او عصمت الله روحاني د لیکنو له مخې وزیر محمد گل خان په ۱۲۲۳ ل. ه. کال د کابل ښار د اندرابیو په کوڅه کې څېرې بدلې دی، د وزیر محمد گل خان پلارنی ټاټوبی د ننگرهار ولایت د گولایي کلي کې و، کله یې چې نیکه موسی خان د امیر دوست محمد خان نظامي سلاکار وټاکل شو؛ نو د دوی کورنۍ بلخ ته لاړه او د عبدالرحمن په

دوره کې د نظامي قواو قوماندان شو چې د محمد اسحق خان د تعرض له کبله د سمنگانو په غزني ګډګ کې په يوه نښته کې شهيد شو او د بلخ ولايت د شيخ حسن ولي د زيارت په محوطه کې خاورو ته وسپارل شو. د وزير محمد گل خان پلار خورشيد خان هم نظامي زده کړې کړې وې او د هېواد په بېلا بېلو سيمو کې نظامي افسرو، کله چې د بلخ قوماندان شو هلته يې د څه ناروغتيا له کبله تقاعد واخيست او په ځای يې محمد گل خان وټاکل شو.

زده کړې:

وزير محمد گل خان لومړنۍ زده کړې په خصوصي ډول سرته رسولي دي او ځينو دی د لومړنيو زده کړو په برخه کې د حبيبي د بنسټونځي فارغ ګڼلی دی. په هر صورت د لومړنيو زده کړو وروسته پر ۱۲۷۲ل. ه. کال د حربي بنسټونځي په دوه يم ټولګي کې شامل شو، په پنځو کالو کې يې خپلې عسکري زده کړې په نظامي اکاډمۍ کې سرته ورسولې.

دندې:

په ۱۲۷۷ل. ه. کال له نظامي اکاډمۍ له پای ته رسولو څخه وروسته د اردليانو په غونډ کې د توپچي د څانګې د قوماندان په توګه وټاکل شو او هم يې شاهي ټولګي کې درس ورکولو او هم يې د حربي بنسټونځي د سربښوونکي دنده چلوله. د دغه

کامیاب خدمت په ترڅ کې له سپه سالار صالح محمد خان سره د یاور په توګه وټاکل شو او بیا د شاهي ګارد قوماندان شو. له دې وروسته بیا په ترکیبې کې د افغاني سفارت نظامي اتشه شو. له بريالي راستنېدنې وروسته د عسکري اکاډمۍ امر او د شاهي ګارد استاد شو او شاهي ټولګي ته یې درس ورکاوه. په ۱۳۰۰ ل. ه. کال د ملي دفاع د وزارت د نشراتو او تبلیغاتو امر شو او د (مجموعه عسکري) د مجلې مدیریت هم ورپه غاړه شو چې د حریبې د وزارت له خوا خپرېدله، د خپلواکۍ جګړه کې یې هم زیاته برخه اخستې ده او خپله پښتني مېرانه یې څرګنده کړه.

محمد گل خان له مولانا سیف الرحمن الکوزي، فیض محمد زکریا، محمد اسلم میرشکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیز الرحمن فتحی، محمد ادیب افندي، غلام جیلاني او عبدالغني ترجمان پر ګډون د افغانستان د خپلواکۍ د پېژندنې پر منظور اروپا او امریکا ته سفر وکړ. ^(۱) ۱۳۰۳ ل. ه. کال د پکتیا ولایت ملکي او نظامي تنظیمه رییس شو.

په ۱۳۰۶ ل. ه. کال د مزار شریف د ملکي پلټنې د رییس او بیا د ننګرهار ولایت د عسکري فرقي قوماندان مقرر شو. محمد گل خان په امانیه دوره کې د دولت له خوا په پټه مرکزي

۱. زرمالوال الحاج غلام محي الدين - "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل. ه. کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه ۳۹ مخ.

اسیاتہ ولہرل شو چې د شوروي اتحاد مخکې تگ او د نفوذ مخه ونیسي، خو د شوروي اتحاد له خوا ونيول شو او په شاقه بند محکوم شو، مگر د امان الله خان په سري کونښن يې نجات وموند او بېرته هېواد ته راستون شو. د دغو کړاونو اغېز يې پر بدن د ژوند تر پايه اوږد شو.^۱

مهم کارونه:

د سقوي انقلاب په وخت کې لومړی په ننگرهار کې له محمد هاشم خان سره او بيا په پکتيا کې سردار محمد نادر خان سره د ملاتړ اراده وکړه؛ نو د حبيب الله کلکاني د بلوا او د غازي امان الله خان د استعفا په وخت کې په ۱۳۰۷ هـ کال د وري د مياشتې پر ۳۰ نېټې د ختيځو ولايتونو د (۱۳۰) تنو قومي مشرانو سره جنوبي ولايت ته د جرگې پر مشرۍ لار او د محمد نادر خان سره يوځای شو. په پای کې کابل فتح شو او د انگریزانو هلو ځلو ته هم د پای ټکی کېښودل شو او کلکاني حبيب الله له ژوند سره مخه ښه وکړه او د هغه نظام په ۱۳۰۸ ل. هـ پای ته ورسیدو. محمد نادر خان د افغانستان پاچا شو او محمد هاشم خان ورور يې صدراعظم شو. جنرال محمد گل خان مومند د محمد نادر شاه په دوره کې د ارواښاد محمد هاشم خان په کابينه کې د کورنيو چارو وزير شو او له هغه سره په بېلابېلو ولايتونو

۱. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - ۱۳۸۳ ل. هـ کال - زمري او وږي - ۳۵ مخ.

کې چې هغه مهال اته ولایته وه تنظیمه رییس وټاکل شو چې په هېواد کې امنیت راولي. لومړی ننګرهار او پکتیا ته تللی و او بیا د پروان کاپيسا د ولایت د تنظیمه رییس چارې ترسره کړې او امنیت یې ټینګ کړی دی.

په ۱۳۱۰ ل. ه. کال کې یې کابل کې ادبي انجمن جوړ کړو او په ۱۳۱۱ ل. ه. کال د کندهار، فراه او هرات د تنظیمه ریاست لپاره وټاکل شو. هلته یې هم انجمن جوړ کړو او (طلوع افغان) د همدغه انجمن له خوا خپرېدله. دغه انجمنونه سره یو ځای شول او پښتو ټولنه جوړه شوه. د علامه پوهاند عبدالحي حبيبي تر کتنې لاندې د کندهار او ونیزه (جریده) د لومړي ځل لپاره په پښتو خپره شوه او د محمد گل خان مخ ته یې کېښودله چې هغه ورته ۳۰ زره افغانۍ او په کندهار کې څو جرېبه ځمکه جایزه ورکړه.^۱

د پښتو ژبې په برخه کې پراخ کار پېل شو. د پښتونخوا او بلوچستان وگړو چې د افغانستان حالات څارل، د پښتنو خوځښت په کې هم وده وکړه. لیکوالو او شاعرانو د انجمنونو پر جوړونې پیل وکړو او "انجمن اصلاح افغانه" ترې جوړ شو. خان عبدالصمد خان په بلوچستان کې داسې پښتو پېل کړه چې د سلام پر ځای یې (بښې چارې) ویل غوره وگڼل چې هماغه د

۱. زرمولال د الحاج غلام محي الدين د "ورخ" مجله، د ۱۳۸۳ ل. ه. کال د زمري او وږي د مياشتو خپرونه، ۴۰ مخ

سلام ژباړه ده. خان عبدالغفار خان ویل چې لمونځ دی پر پښتو شي چې پښتانه پر دې پوه شي چې له خپښتن تعالی سره د دوی څه وعدي دي، ترڅو پرې وفا وکړي.

د پښتنو خوځښت وده وکړه که اوس حکومت پښتو ته کار هم ونه کړي، افراد حاضر شوي چې خپلې پښتو ته کار وکړي پېښور او کوټه کې په زرونو کتابونه پر پښتو چاپ شوي دي او په سلونو ادبي ټولني جوړې شوي دي. پر کال ۲۰۰۰م د پښتو نړیوال کنفرانسونه پېل شول چې هغو ته ډېر پښتانه ادیبان او سیاسي شخصیتونه راغلي وه.

هغه وخت کله چې محمد گل خان پر ۱۳۱۲ل. ه کال د شمال ولایاتو (قطعن بدخشان، مزار شریف او میمنې) تنظیمه رییس وټاکل شو، گڼ شمېر پښتانه یې پر شاپو او دولتي ځمکو د حکومت پر مصلحت مېشته کړل، شتمن بډایان یې پر سوداگری او د شرکتونو جوړولو ته تشویق کړل، پښتو ته یې د پارسو ترڅنګ د زده کولو وده ورکړه، نو د بنو کړنوله لامله ورته دولت (د لمر عالی نښان ورکړ او شپږم وروړ یې وبالله. (محمد نادر خان، محمد هاشم خان، عبدالعزيز خان، شاه محمود خان، شاه ولي خان، محمد گل خان).

پښتو ته یې د خدمت کولو هلې ځلې سبب شوې چې په ۱۳۱۵ل. ه کال پاچا د صدراعظم په عنوان داسې فرمان صادر کړ چې:

"مسلم است که مسئله زبان در وحدت ملی و حفظ ادات و شعایر ملت اثرات مشابهی داشته و توجه به این مطلب از جمله ضرورت حیاتیۀ یک مملکت به شمار میرود، چون در مملکت عزیز ما از یکطرف زبان پارسی مورد احتیاج بوده و از جانب دیگر بعلت اینکه قسمت بزرگ ملت ما به لسان افغانی متکلم و مامورین علی الاکثر بسبب ندانستن زبان پښتو دچار مشکلات می شوند، لهذا برای رفع مشکل زبان این نقیصه و تسهیل معاملات رسمی را اراده فرمودیم: همچنانکه زبان پارسی در داخل افغانستان زبان تدریس و کتابت است در ترویج و احیای لسان افغانی هم سعی بعمل آمده و از همه اول مامورین دولت این زبان ملی را بیاموزند، شما بوزارت ها و نائب الحکومگی ها امر بدهید که مامورین لشکری و کشوری مربوط خود را مکلف نمایند که در مدت سه سال لسان افغانی را اموخته و در محاوره و کتابت مورد استفاده قرار دهند."۱

تولو ادارو او مؤسسو کې د پښتو ژبې کورسونه جوړ شول هر چا به چې شپږ سمستره پښتو وویله او ازموینه کې به بریالی شو پښتو افغانستان به د پښتو ژبې د امتیاز په نامه ورکول کېدلې.

ده په کابینه کې ستر اهمیت درلود، نورو وزیرانو دا احساس کاوه چې هر څه د وزیر محمد گل خان په لاس کې دي.

۱. زرمولو الحاج غلام محي الدين - ورغ - زمري، وږي ۱۳۸۳ هـ. ۴۰ مخ.

په ۱۳۱۹ ل. هـ کال کله چې د دولت وزیر شو ډېر علمي آثار یې ولیکل چې ځینې یې په لاندې توګه معرفي کوو:

د وزیر محمد گل خان آثار:

۱- "پښتو سیند قاموس افغانی" چې د ۱۳۱۶ ل. هـ کال د پوهنې وزارت په ۳۲۶ مخو کې خپور کړی دی، چې په ۱۳۸۲ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز بیا چاپ کړو.

۲- "د پښتو د ژبې لپاره یا پښتو صرف او نحو" چې د ساپي عبدالعظیم په اهتمام په ۱۳۱۷ ل. هـ کال له سریزې پرته په ۴۹۵ مخو کې چاپ شوی دی او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز په ۱۳۸۲ ل. هـ کال بیا چاپ کړو.

۳- "لنډکی پښتو او پښتونواله" د ۱۳۲۷ ل. هـ کال چاپ شوی دی چې په ۱۳۸۱ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز بیا چاپ کړی.

۴- "پښتني روزنه (تعلیم او تربیه)" نه دی چاپ شوی.

۵- "پښتو پښتونواله (فرهنگ)" نه دی چاپ شوی.

۶- "د پښتو لویه نحو (معاني او بیان)" نه دی چاپ شوی.

۷- "د پخلي ډولونه" نه دی چاپ شوی.

۸- "سیمه" نه دی چاپ شوی.

۹- "مېلمستوب" نه دی چاپ شوی.

۱۰ - "پښتو کې ټوکې" نه دی چاپ شوی.

د وزیر محمد گل خان زده ژبې:

وزیر محمد گل خان په عربي، ترکي، روسي او ازبکي ژبو پوهېده پښتو يې مورنۍ ژبه وه او په پارسي ادبياتو کې پوره وارد و.

د محمد گل خان پښتو ته پاملرنه:

په قطغن کې يوه سړي ورته پر پارسي شعري عريضه وليکله. ده هم ورته په پارسي نظم احکام ورکړل. ادیبان او ميرزايان ورته حيران شول، ټول په دې قانع وه چې: وزير صاحب نه يواځې په پښتو کې ادیب دی، بلکه پارسي کې هم پوره مهارت لري، ده دومره فصیحې خبرې کولې چې اورېدونکيو به په احترام اورېدلې.

محمد گل خان په قرآني تفاسيرو کې ژوره مطالعه درلوده، په ديني چارو ډېر پابند و او په اسلامي موضوعاتو کې محتاط و، هغه پښتو او مسلماني يوله بله سره لازم او ملزوم گڼلې، هغه په افغانستان کې د ميشته قومونو له منځه او د نړۍ د ملتونو ترمنځه په بين المللي سويه د ښه تفاهم متقابل درک، د حقوقو د تامين او درناوي پلوي کوله، هغه په افغانستان کې پښتو او پارسو رسمي ژبې گڼلې، نو هر تحصيل لرونکی افغان يې د دواړو ژبو پر زده کړې، افهام او تفهيم مکلف باله، د

لږکیو ژبې یې هم د پام وړ بللې، خو له پښتو سره یې عناد او سپکاوی نه شو زغملای؛ ځکه یې د پښتو ژبې ودې ته کلکه ملا تړلې وه او د پښتو ژبې پنځه ستوري یې وروزل:

(عبدالروف بېنوا، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالحی حبیبی، صدیق الله رښتین، دوه یمه او درېیمه لیکه لیکوالان وریسې شوه او د ستوریو لرونه راوخلېدل.)

باندیني سفرونه:

وزیر محمد گل خان د افغانستان د خپلواکۍ او له حالاتو څخه د خبرتیا لپاره له یوې ډلې مشرانو سره اروپا او امریکا ته لاړ. ده سره ملګري وه مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا محمد اسلم میر شکار، بشیر احمد خان، عبدالحمید خان، عزیز الرحمن فتحی، محمد رقیب، غلام جیلانی، عبدالغني ترجمان، چې د مخه یې هم ذکر راغلی دی.

د وزیر صاحب کارونه:

وزیر محمد گل خان د محمد نادر شاه په وخت کې ادبي انجمن جوړ کړ او په ۱۳۱۰ ل. هـ کال یې په پښتو ټولنه بدل کړ او د کابل مجله یې پښتو کړه. په کندهار کې یې محمدیه مدرسه تاسیس کړه. پښتو انجمن یې جوړ کړ، طلوع افغان ورځ پانډه

۱. زرمالوال الحاج غلام محي الدين 'ورځ' مجله د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وږي

یې پښتو کړه، ښوونځي یې جوړ کړل. د ځوانو لیکوالو روزنه یې کوله، د میرویس نیکه مزار یې ودان کړ، سرکونه او لارې یې اعمار کړې او د بلخ او بغلان ښارونه او کلي یې ودانول، بزگرانو ته یې ځمکې وپشلې، زده کړې او کرهڼې ته یې خلک هڅول.^۱ وزیر محمد گل خان پښتو ژبې ته د ودې ورکولو له لامله لاندې مطالبو ته لارښوونې کولې.^۲

۱- پښتو ژبه د هېواد د نفوسو په سلو کې له (۶۵-۶۰) خلکو ژبه ده. باید زده شي، وده ورکړ شي او تعمیم شي.

۲- د هېواد پاچا، صدراعظم، وزیران، معینان، والیان حاکمان، قاضیان، طبیبان، دکانداران، او نور پښتانه مراجعین لري، د دې لپاره چې د مراجعې په وخت کې پښتو ژبې له ستونځې سره مخامخ شوی نه وي. باید چې له پاچا څخه تر دکانداره پورې ټول مامورین او چارواکي پښتو ژبه زده کړي او په پښتو ژبه لیک او لوست وکړای شي.

۳- پارسو ژبه د هېواد والو په سلو کې پنځه ویشتمو نفوسو مورنۍ ژبه ده چې له پېړیو راپدېخوا زموږ په تدریسي او اداري چارو کې رسمي ژبه ده. باید زده شي، وده او انکشاف وکړي، تعمیم شي او د پښتو ژبې ترڅنګ د تدریس او د نشر ژبه وي.

۱. روحاني عصمت الله 'ورځ' مجله د زمري او وري خپرونه د ۱۳۸۳ ل. ش کال ۳۵ مخ.

۲. زرملاوال الحاج غلام محي الدين ورځ- د زمري- وري میاشت ۴۱ مخ.

۴- د ملي هويت په ساتنې کې ژبې ډېر با ارزښته رول لوبولی، د پښتنو پښتني هويت باندې د پرديو د يرغل په مقابل کې پښتو ژبه نه ماتېدونکي کلک سنگر دی.

د پښتنو د پښتني هويت او پت ساتنې لپاره ډېره ښه او معقوله لاره، دا ده چې پښتانه پښتو يواځې خپله مورنۍ ژبه وبولي. پښتو هېره نه کړي، بلکې پښتو ژبې ته د ننيو دوديزو علومو غنا ورپه برخه کړي، پښتني ادب ژوندی کړي او د ننيو علومو غوره آثار او علمي کتابونه پښتو ته راوژباړي او د افغانستان ولس واک او اختيار ته يې وروسپاري. دا ځکه چې خلک د کتاب په وسيله د تاريخ د شهيدو شخصيتونو سره، چې تر ډېرو خاورو لاندې دي خبرې او بحث کولای شي او د پوهانو افکار او نظريات د دوی پر خپلې ژبه اوري او د ډول ډول ستونځو د حل لاره د پوهانو په تاليفاتو کې لټوي.

وزیر محمد گل خان ۱۳۱۵ ل. هـ کال د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ته داسې وړاندېز وکړ چې ^۱ "د واحد افغانستان د ملي وحدت د تامینولو، د سياسي او ملي ژوندانه د پایښت لپاره د پښتو ژبې زده کړې، ودې انکشاف او تعميم ته چې د هېواد د گڼ شمېر خلکو مورنۍ ژبه او حياتي مسئله ده اړتيا شته دی" هماغه و چې: پاچا پر پورتنۍ ذکر شوې نېټې يو فرمان چې د مخه ذکر شو صادر کړو او ټول ملکي او نظامي مامورين يې

۱. زرمولو الحاج غلام محي الدين خان، ورغ- د زمري- وېرې گڼه ۱۳۸۳- ۴۱ مخ.

مكلف كړل، چې پښتو ژبه زده كړي، ترڅو په رسمياتو كې د مراجعې پر وخت دواړه خواوې پر پښتو نه پوهېدلو له كبله ستونځو سره مخ نه شي، پر پښتو ژبې په ټولو دوايرو كې د پښتو كورسونه جوړ شول او فارغينو ته يې پنځوس افغاني امتياز ومنل شو.

د ۱۳۴۳ ل. هـ كال اساسي قانون كې د هېواد رسمي او ملي ژبه پښتو وليكل شوه.

د ترفيع، تقاعد او استخدام په قانون كې په دولتي دواړو كې د تقرر او منلو لپاره په دواړو رسمي ژبو (پښتو او دري) پوهېدل محاوره، ليك او لوست ضروري او حتمي شرط ومنل شو، وزير محمد گل خان له دې وروسته نور عمر په خپل كاله كې د پښتو ژبې په علمي او ادبي خدمت كې تېر كړ.

وزير محمد گل خان تر ۱۳۲۷ ل. هـ كال پورې سمنگانو كې اوسېده، بيا په دغه كال غازي شاه محمود خان د صدارت په وخت كې كابل ته راغی او پاتې عمر يې په كابل، ننگرهار كې په خپله خوښه تېراوه، څو ژمي يې د كونړ په نرنګ كې او نور ژمي يې په خپل اصلي كلي (گلایي) كې تېر كړل، خو په اوړي كې به همېشه كابل ته راتلو په دې ډول يې د خپل كوچياني ژوند لړۍ هم ټينګه ساتله.^۱

---

۱. رښتين پوهاند صديق الله (د مومند بابا ياد) د ۱۳۸۳ ل. هـ كال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مركز / ۲ مخ.

محمد گل خان مومند ۱۳۳۴ ل.ھ کال په لويې جرگې کې د نايب رييس په توگه غوره کړای شو او خپله پښتني دنده يې په ښه ډول سرته ورسوله.

وزير محمد گل خان خپلې وينا کې وويل: مونږ د الجزاير له مسلمانانو سره د زړه له کومې خوا خوږې لرو. خپل مسلمان پښتانه څنگه هېرولای شو؟ د محمد داود د کابينې ملگري له پښتو مخالف روان دي، په تېره د اطلاعات او کلتور او د پوهنې وزيران چې د ده په همدې وينا دواړه وزيران برطرف شوه.

چا غلام محمد فرهاد ته وويل: ته ځان د لويې جرگې د رياست نيابت ته کانديد کړه! ده وويل: چېرته چې وزير صاحب وي بل چا ته اړتيا نشته ده، دی زمونږ د ټولو مشر دی، د وزير صاحب دومره درنښت و، چې ټولو به ويل: دی به پاچا شي.

د وزير محمد گل خان تواضع او نصايح:

د وزير محمد گل خان کړه وړه له ذکر شوي پېژندگلوۍ ښه قیاسېدلای شي؛ خو، چې راتلونکې یادونې يې مطالعه شي لیا ښه روښانه کېږي، چې دی څومره له کبر او غروره پاک شخصیت و.

دا دی د ده د تواضع د څرگندونې څو مثالونه چې لاندې کړښو کې يې وړاندې کوو:

۱- هغه وخت چې وزیر محمد گل خان په سمنگانو کې مېشت و، د سمنگانو پر سرک بېگاري کار پېل شوی و. ده هم یو خر مخکې کړی و او بېلچه یې پر اوږې وه. د سرک لپاره یې شگې او تیرې راتولولې. په دې ترڅ کې د سمنگانو والي راغی او محمد گل خان ته یې وویل:

"د خدای لپاره دا څه کوي؟ ده ورته وویل: که دا کار ثوابي وي، خو زه له ټولو نه ثواب ته زیاته اړتیا لرم او که بېگاري وي؛ نو په بېگار کې، خو باید توپیر نه وي، مشر او کشر باید یو شان کار وکړي.

۲- هغه وخت، چې وزیر محمد گل خان د ژمي له خوا د کونړ ولایت د نرنگو په سیمه کې د کره مار د کلي حبیب خان مېنه کې اوسېده، هلته له ده لیدل شوي کارونه، چې د یادونې وړ دي په دې ډول روایت شوي دي:

الف- یو وخت د ولایت استازي د دولت له وزارت څخه د ده د یو کال معاش راوړ او د تسلیمۍ غوښتنه یې ترې وکړه، خو هغه ورته وویل: ما خو کومه دنده سرته رسولې نه ده. ان دا، چې لاسلیک مې هم نه دی کړی؛ نو د دې معاش اخستل روانه دي. دا د بیت المال پیسې دي بېرته یې په عمومي خزانه کې دولت ته تحویل کړئ.

ب- یوه ورځ د کونړ حاکم خپل ماشوم ځوی سره د محمد گل خان لیدني ته ورغلی و، د ملاقات پر وخت ماشوم ته د حاجت

قضا اڀتيا پيدا شوه؛ نو حاڪم خپل عسڪر ته وويل: ماشوم سڀمال ڪڙي! ڪله، چڙي عسڪر او ماشوم ٻيڙهه راستانه شول، محمد گل خان مومند حاڪم ته وويل: ماشومان په وڙڪتوب ڪڙي بنايي د مور په غڀڙ ڪڙي وڀالل شي؛ ڇڪه، چڙي مور يواڻيني محرمه ده، چڙي په ٻي ڀڙدي وختونو ڪڙي بايد د اولاد پالنه او روزنه وڪڙي. حتى ڀلار هم د مداخلي حق نه لري؛ خو، چڙي ڇوي زلمي شي بيا ڀلار ڀسڀي وسله گرڇوي.

دا چڙي تاسي په عسڪر د داڀه دنده سرته رسوي دا ڀي سڀڪاوي دي، چڙي د عسڪر شهامت سره نه بنايي او بايد چڙي بده استفاده تري ونه شي.

ج۔ يو وخت د ڀڀڇ د ولسوالي عزيزانو محمد گل خان مومند ته بلنه وڙڪڙه او دهغو مڀلمستيا ته لارو. هغوي د ڀالي په توگه ورته په زرگونو د وداني لڙگي راٿول ڪڙل، خو مومند بابا د هغوي دغه ڀالي ونه منله او ورته ڀي وويل: د مشر سره نه بنايي، چڙي له ڪشرانو مادي استفاده وڪڙي، بلڪي مشر د خپل قام خدمتگار وي؛ نو ڪه تاسي زما مشرولي مني دغه غوڻستنڀي ومنئ:

لومڙي۔ جوماتونه مو ودان او سڀڀڇلي وساتي، په جماعت لمونڇونه وڪڙي، د قران مجيد لوست زده ڪڙي، د علماو خبرو ته غورڀ نيسي او عمل ڀري وڪڙي، ملا امام او په جومات ڪڙي د مسافرو سره مرستي وڪڙي، خپل ماشومان هلڪان او نجوني

مسجد ته واستوئ، چې د اسلام پنځه بناوې زده کړي، لوست او ليک زده کړي، ترڅو د اسلام له ضروري احکامو خبر شي. دوه يم - د بنسټونو په ودانولو کې مرسته وکړئ، ماشومان مو تعليم او تحصيل ته وهڅوئ او د لوړو تحصيلاتو زمينه ورته برابره کړئ، خپله ژبه او فرهنگ پرې په پوره پوهې سمبال کړئ.

درېيم - مېرمنو ته مو په کاله کې د کار او فعاليت زمينه برابره کړئ. هغوی بېدیا او غره ته مه لېږئ، په کاله کې ورته د گنډلو او نور د کارالات او سامان برابرکړئ او د غاليو جوړولو کارونه زده کړئ، د بې وخته کوژدې او واده ځنې ډډه وکړئ، د نجونو په سرولوړ مه اخلئ او د کونډو سره د اجباري نکاح کولو نه ځان وساتئ او مېرمنو ته روا حق ورکړئ. څلورم - اتفاق او اتحاد وکړئ، د تربگنۍ او د بېشمۍ نه ځان وساتئ، په جرگو او مرکو سره ستونځې حل کړئ، د بشري کرامت پوره خيال وساتئ او په پاک نيت او نېکې ارادې سره د ورورولۍ خوږ ژوند وکړئ.

پنځم - د هېواد په ساتنه او ودانولو کې فعاله ونډه واخلي، له ملي شتمنۍ څخه په فني توگه معقوله استفاده وکړئ ځنگلونه او کانونه مه تباه کوئ.

شپږم - پاکوالي ته د زړه له کومي پاملرنه وکړئ، د څارويو د استوگنې ځايونه جلا کړئ او د هغو فضوله مواد په جلا

ځایونو کې خوندي کړی، ترڅو د مرضونو د پراختیا مخه ونیول شي.

اووم - مېلمنو ته له کاله جلاځایونه جوړ کړی او مېلمه پالنه د عنعنې له مخې د ملي خصوصیت له کبله وساتې.

۳ - کله، چې محمد گل خان د کندهار تنظیمه رییس و د میرویس نیکه مقبره او د میوند د شهیدانو هدیره یې جوړه کړه، سرکونه او لارې یې جوړې کړې او د "طلوع افغان" اوونیزه مجله یې له پارسو پښتو کړه، چې مسؤل چلونکی یې پوهاند استاد عبدالحی حبیبی و؛ نو د هغه د زیار وپستلو له امله یې له صلاحیت لرونکیو مقاماتو ورته د پرش زره افغانۍ مکافات هم واخیستې.

د ۱۳۱۱ل کال د لیندۍ په میاشت کې یې د کندهار د ادبي انجمن بنسټ کېښود، پوهان یې سره یوځای کړل، لیکوالان یې پر علمي او ادبي چارو بوخت کړل او په پښتو یې میاشتنۍ خپرونه پېل کړه. بیا په ۱۳۱۴ل کال کې دغه ادبي انجمن کابل ته ولېږدول شو او په ۱۳۱۶ل کال کې د کابل د ادبي انجمن سره یوځای شو، چې په پای کې ترې په ۱۳ د اپریل ۱۹۵۸ پښتو ټولنه جوړه شوه.

د رښتین صاحب پر وینا د پښتو ټولني لومړنی مشر حبیبی صاحب و، چې اوس یې علومو اکاډمۍ ځای نیولی دی. دانجمن خانگي او غړي یې وټاکل ددغه انجمن لومړنی مشر

محمد عثمان خان بارکزی وټاکل شو، چې د وزیر صاحب تر مشرۍ لاندې یې ورته لاندې غرضونه وټاکل:

– دا انجمن به یوه علمي، ادبي، تاریخي او ټولنیزه مجله خپروي

– انجمن کې به پښتو لغات راټولېږي.

– انجمن به پښتو قلمي او چاپي کتابونه راټولوي.

– انجمن به درسي کتابونه د پښتنو ماشومانو ته له پارسي ژبې پښتو ته راژباړي او په پښتو ژبه به نور گټور علمي، مسلکي، تاریخي او نور اړین کتابونه راژباړي او لیکي به یې.

له دغه انجمن څخه لاندې گټې هېوادوالو ته ورسېدې:

۱– د جنورۍ پر ۷ نېټې کال ۱۹۳۳ د پښتو علمي رساله راپېل شوه.

۲– د "معلم پښتو" پر نوم یې دوه ټوکونو کې یو پرېر کتاب د پښتو د زده کړې لپاره خپور کړو.

۳– د "پښتو ښوونکی" پر نوم یې کتابونه ولیکل.

۴– په سقوي اړ و دوړ کې محمد گل خان مومند "د کور غم" خپرونه پېل کړه. د خپرونې او لیکنې چارې یې ارواښاد جنرال سید حسن شیون ته وسپارلې، چې هغه د ننگرهار په عسکري فرقه کې کندک مشر او د محمد گل خان همکار ملگری و، خو والي علي احمد خان د سلطنت غوښتونکیو او محمد گل خان د هلو ځلو مخه ونیوله.

۵- یو وخت چې د شوروي اتحاد عالي رتبه پلاوی کابل ته راغلی و؛ نو د افغانستان د دولت له خوا ورته په غازي سټيډيم کې د اتني غونډه جوړه شوې وه. ځوانانو به اتني کاوه او رنگه دسمالونه به يې خوځول، محمد گل خان ټوپک او تورې سره په خپله اتني وکړ او ويې ويل: اتني د افغانانو د غزا لوبه ده، چې په هر حرکت کې يې د دفاع کولو فن او هنردی.

۶- د امان الله خان په واکمنۍ کې، چې استقلال ترلاسه شو د افغانستان د پېژندلو لپاره د پاچا د وکیل محمد ولي خان تر مشرتابه لاندې یو پلاوی اروپا او امریکا ته لاړ، چې مرحوم مولينا سيف الرحمن الکوزی، فيض محمد زکریا، محمد گل خان مومند، عزيز الرحمن فتحی، محمد ادیب افندي محمد اسلم میرشکار، عبدالغني ترجمان، غلام جیلاني خان عبدالحمید خان او بشیر احمد خان يې غړي وه.

۷- یو وخت د امریکا سفیر په کابل کې د وزیر محمد گل خان مومند بابا سره د لیدلو غوښتنه وکړه. محمد گل خان مومند بابا پر حکومتی نیت سفیر ته غرمه نارۍ او د اتني مېله برابره کړه. د خبرو په ترڅ کې سفیر وزیر محمد گل خان مومند بابا ته وویل: تاسې ملي مهم شخصیت یاست، که د افغان او اسلام پر اصولو یو گوند جوړ کړئ، ملي وحدت به تامین شي او مونږ به درسره مالي مرسته پرته له کوم مقصده تر سره کړو. محمد گل خان مومند بابا ورته وویل: له تاسو مننه کوم، خو زموږ

ګاونډیان به زموږ نور وروڼه قومونه ولمسوي او زموږ پر خلاف به ګوندونه جوړ کړي، بله به دا وي، چې تاسې او شوروي اتحاد به ګډه پرېکړه وکړئ او موږ به د سولې د پولې په نامه بې مداخلې پرېږدئ؛ نو موږ به ډاډ درکړو، چې زموږ له لوري به هیڅا ته ضرر ونه رسېږي.

۸- محمد گل خان د خپل داخله وزارت په وخت کې ټول هېواد پر ۲۱۲ واحدونو وپشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلیٰ حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړۍ درجه حکومتونه، دوه نیمه درجه حکومتونه او اوله او دوه نیمه درجه علاقدارۍ شاملې وې. ډېر کوچنی اداري واحد کلی او سیمه وه، چې ۲۵۰-۲۰۰۰ تنو پورې نفوس یې درلود، د کلیو په راس کې ملک یا قریه دار و، د ولایتونو په سر کې نایب الحکومه او د لویو حکومتونو په سر کې حاکم کار کولو.

په ۱۳۰۹ ل کال کې د دوه یم اساسي قانون (لومړی اساسي قانون ۱۳۰۲ ل کال کې نافذ شوی و) له مخې دغو اداري تشکیلاتو کې ډېر لږ بدلون راغی. د وزیر محمد گل خان د وزارت اداري تشکیل په افغانستان کې داسې جوړ شوی و:

"د کابل ولایت، د کندهار ولایت، د هرات ولایت، د مزار شریف ولایت، د قطغن ولایت، د مشرقي ولایت، د پکتیا ولایت، د غزني اعلیٰ حکومت، د پروان اعلیٰ حکومت، د فراه اعلیٰ حکومت، د میمنې اعلیٰ حکومت، د بدخشان اعلیٰ حکومت،

د شبرغان اعلیٰ حکومت، د گرشک اعلیٰ حکومت، تالقان، غوروات، ارزگان او بامیان د اداري مرکزو بنسټونه گڼل شوي وه، چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون پورې يې اعتبار درلود.

۹_ محمد گل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصیت پر لحاظ د سپېڅلي کرکتر، کلک عزم، پر مذهبي اصولو ټینګ، پر پښتو او پښتونواله مین، د ښو خویونو او پښتني اخلاقو پر جامه ښایسته و. د ده مجلس او مرکه د پښتو، پښتونولۍ او د پښتني خویونو د درس ورکولو مدرسه وه. بې پښتوګي يې بده ګڼله. د ده په وجود کې عسکریت، سیاست، علم او ادب ټول یوځای شوي وه. په دغه سبب په هېواد کې د یو ملي شخصیت په صفت پېژندل شوی دی. ده د پیسو پرځای کیسې ګټلې، په دولت او پیسو پسې يې سر نه خوراوه، یو زبردست خطیب او ویاند و، فصاحت، جرات او قوي منطق يې درلود، له اخلاقي زړورتیا يې کار اخیست او له حقې وینا يې مخ نه اړاوه.

۱۰_ مېلمنو سره به يې خامخا پر پښتو ژبې خبرې کولې، د ده په مخکې به، چې چا په پښتو کې د بلې ژبې ټکي راوړل ده به سم له لاسه ورته وویل: پوه نه شوم؟ که چا به خپله غلطي سمه کړه، په درنه لهجه به يې وویل، چې ها خدای دې وبخښه! اوس پوه شوم. ده به همپشه له کلیوالو د نا اشنا لغاتو پوښتنې کولې، قلم او کاغذ به تل ورسره په خوا کې پراته ول، چې لغت به يې واورېده هغه به يې ولیکه. کړکیچنه او ګډه وده پښتو يې

نه خونبېده، چا به، چې پښتو سره بې پروايي کوله هغه ته به يې په ښه نظر نه کتل. ده د نويو لغاتو په جوړولو کې لوی لاس درلود. لکه: د ژبې ليار = قانون و توخي = مخرج، ننو توخي (مدخل) او داسې نور.

۱۱- وزير محمد گل خان د پرنګي د استعمار به سل کلنه دوره کې د افغانانو ژبې او کولتور ته له ښکېلاک او يرغل څخه رسيدليو تاوانونو ته پام کړی و د روسيې او پرنګي د ښکېلاک په سازش هم پوه و او دمخنيوي لپاره يې د افغانستان ختيځو، لويديځو، شمال او جنوبي سيمو کې عملي مبارزه وکړه او د افغانانو د سياسي او کولتوري حق د خپلولو لپاره يې په دغو سيمو کې پراته قومونه د افغان د ملي هويت ساتلو ته متوجه کړل.

محمد گل خان به ويل: سړی په کار کولو شتمن کېږي، په کار د ولس، ژبه او کولتور ساتل کېږي او وده مومي. کار دی که په ولسي سطحې ترسره شي ولس شتمنوي، که د ژبې په سطحه ترسره شي، ژبه شتمنه کېږي او که په کولتوري سطحه ترسره شي کولتور شتمن کېږي، وده مومي او خوندي کېږي.

ده له غفلته راوتل، وينې او سيدل او د خپلمنځيو اړيکو پر خوندي کولو، صداقت لرلو او پر رښتيا ويلو ټينګار کړی دی.

د ده کار هغه وخت نتيجه ورکړه، چې پښتو رسمي ژبه

و پېژندل شوه. (۱)

۱۲۔ غازي امير امان الله خان، چې جونكي د تعليم لپاره يورپ ته ولېږلې په دولت كې درباري مخالفتونه راپېل شول او په ننگرهار كې د كهي چوڼۍ بيا ورپسې جلال اباد خورپانيو ونيول او جگدلي ته ورسېدل. محمد گل خان د ننگرهار فرقه مشر او شېر احمد خان يې تنظيمه رييس و. د بغاوت د شدت له كبله تنظيمه رييس تبديل او ياور محمد جان يې په عوض وټاكل شو. د ياور محمد جان پسې سردار علي احمد جان د ننگرهار د تنظيمه رييس په حيث مقرر شو. وزير محمد گل خان كه څه هم، چې له كابل مرستې غوښتې وې، خو ورته راوه نه رسېدلې. په دې كې سقو كابل ونيو، سردار علي احمد جان او وزير محمد گل خان د سقو مقابلې ته تيارې نيوله، خو د سردار علي احمد جان نيت و، چې خپله پاچا شي. محمد گل خان مومند بابا د ده پر نيت پوه شو، ملگرتيا يې ورسره؛ ځكه كوله، چې دى د سقو سره جنگ كې مصروف وساتل شي او دى په پټه د يوې بلې منصوبې برابرولو كې د غازي امير امان الله خان پر پلوى يو قوت برابر كړي؛ خو خلك، چې د سردار علي احمد جان له نيتته خبر شول، مخالف شول؛ نو دى وټنښته د پېښور او كوټې له لارې كندهار كې سقوي قواو سره په جگړه كې ونيول شو، كابل ته واستول شو او پر توپ وويشتل شو.

د پكتيا ولسونو هم د امان الله خان مقابل كې پاڅون وكړ او د

اړ و دوړ د مخنيوي لپاره محمد نادر خان له فرانسې څخه د پېښور له لارې پکتیا ته ورسېد، چې د سقو مقابلې ته لښکر جوړ کړي. محمد هاشم خان د خور یانینو بازید خپلو کې له وزیر محمد گل خان سره د لښکر د جوړولو په فکر کې و، خو د سقاویانو له رارسېدو سره شاه محمود خان هم پکتیا ته لاړ او محمد گل خان سره د درې سوه تنه لښکرو ورسره پکتیا کې یوځای شو. د بېرک خان ځدران سره یې، چې پخوانۍ ملګرتیا وه، د هغه همکاري هم شوه او جګړه یې د سقاویانو سره پېل کړه. سقاویانو د محمد گل خان او محمد هاشم خان د ژوندي نیولو پر سر جایزه اعلان کړه. دوی جګړې ته دوام ورکړ. محمد گل خان، شاه ولي خان، شاه محمود خان او نادر خان کابل فتح کړ، خو لومړی محمد گل خان مومند بابا ارګ ته داخل شو. نادر خان پادشاه او محمد گل خان د داخله چارو وزیر او د ننگرهار تنظیمه رییس شو. بیا یې کوه دامن کې امنیت راوست وریسې یې د کندهار امنیت ټینګ کړ بیا مزار شریف، میمنه او سمنگانو ته پر دندې وټاکل شو. بیا قطغن، بدخشان، قندوز، تالقان او بغلان ته واستول شو او د تنظیمه رییس په توګه یې دندې ترسره کړې.

په ۱۳۱۹ل کې محمد گل خان مستعفی شو. سمنگانو کې یې خپله کرکیله پېل کړه. ۱۳۲۸ل کې کابل ته راغی د بریکوټ په یو کرایي کور کې اوسېده. په ۱۳۴۳ل کال د زړه د ناروغۍ له

لامله د زمري د مياشتې پر (۲۸) نېټې وفات شو. شهادت
 صالحين کې په اعزازي توگه خاورو ته وسپارل شو (۱) محمد
 نادر خان د خپلو څلورو وروڼو ترڅنگ (شاولي خان، شاه
 محمود خان، محمد عزيز خان، محمد هاشم خان، وزير صاحب
 پنځم ورور گانه او پاچا اعلان کړی و، چې د وزير صاحب له
 حکمه سرغړونه داسې ده لکه زما له حکمه سرغړونه او د وزير
 صاحب، چې منی او عزت يې کوی لکه چې زما حکم منی او
 عزت مي کوی.

يوه ورځ نادر خان وزير صاحب ته وويل: مانه څه وغواړه! وزير
 صاحب وويل: زما سوال دروند دی. پاچا وويل: خپر دی
 کونښ به وکړم که زما اوږې يې يوسي. ده ورته وويل: زه درنه
 په افغانستان کې پښتو غواړم. نادر خان وويل: اختيار مې
 درکړ. د دې کار لپاره، چې څومره لگښت کيږي د دولت پر سر
 او ذمه دی. وزير صاحب د کابل د ټولو سرکاري ادارو سرليکنې
 پښتو کړې، په لارو او کوڅو يې د پښتو کتبي ولگولې،
 شاعران او اديبان يې وروزل، مالي مرستې يې ورسره وکړې.
 هغه ورځپانې، چې پښتو په کې نه وه پښتو يې په کې ورزياته
 کړه. "طلوع افغان" خو يې بېخي پښتو کړ.

د ځينو ځايو نومونه يې په پښتو کړل. لکه "سبز وار" شيندند
 شو. چاردهي څلورکلی شو، باريکاب، نری اوبه، پيش بلک=
 تېرگي، بونده کره= شولگره، کوټه سنگي= ميرويس ميدان شو،

ده بالا = هسکه مېنه شوه، سياه چوب ته يې د تورلرگي نوم ورکړ، چهل گزي ته يې څلوېښت گزي، سرشاهي ته يې شاهيکوټ، لاگر جوی ته يې خوارلېښتی او داسې نور نومونه کېښودل.

پوهاند رښتین وايي: که د وزیر صاحب وس رسېدلی د ټول افغانستان د خلکو نومونه يې هم پښتو کول.

د ده ډريور، چې شپرنومېده، ده ورته زمري وايه. همدا محمد گل خان و، چې د پښتو د ودې لپاره يې يو زبردست تحريک وچلولو او داسې وخت راغی، چې پارسي ژبو هم په پښتو عريضې ليکلې. په اخبارو او راديو کې هم پښتو زياته شوه او پښتو ټولنه رامنځته شوه.

وزیر محمد گل خان په خپل کلي گلایي کې د نوروز خان زرگر خور کړې وه، د ده نارینه اولاد نه و یوه لور يې شته چې (امينه) نومېږي او د لرې پښتونخوا د شېبدر ډېرې کې د مهاجرت ژوند تيروي. امينه د غلام حسن خان مرچه خېل مومند پر خوی صالح محمد خان واده شوې وه، خو دوه کال وروسته هغه وفات شو او د هغه مشر ورور شېراحمد خان ته په نکاح شوه. له شېراحمد خان څخه يې څلور زامن (اکمل خان، قاسم خان، اجمل خان او اباسين) پيدا شوي دي.

د وزیر صاحب يو ورور عبدالکریم خان په حیات اباد کې اوسېږي، چې پخوا د پېښور ښار د گنج د قاضي خېلو په کوڅه

کې او سپډو، چې تحصیل درې ته نزدې والی لري. عبدالکریم خان له وزیر صاحب څخه کشر دی. په ۱۹۱۶م کال پیدا شوی دی. څلور لونیې او یو ځوی لري. ځوی یې محمد پتنگ نومېده د څلوېښتو کالو او نهه میاشتو په عمر د زړه د ناروغۍ له لامله کابل کې وفات شو او وزیر صاحب دی د ځوی پر نوم ساتلو، چې د وزیر صاحب زیات ناچاپ اثار یې ځان سره د چاپ پر هیلې ساتلي وه. د پتنگ له مرگه وروسته د بابا د اثارو پته د هیچا سره هم نشته او ورک شوي دي.

دا څومره عجیبه خبره ده، چې وزیر صاحب د دومره سترو دندو په ترسره کولو بیا هم د کابل دیوه معلم، چې محمد نبی نومېده دهغه په کور کې د کرایه ورکوونکي په توگه ژوند کړی، خو سردار محمد داود او سردار محمد نعیم یې په جنازه کې گډون کړی دی. (۱)

۱۳. مزار شریف کې روسانو په سرحد کې نظامي عملیات وکړل وزیر صاحب د روسیې قونصل راوغوښت او ورته یې وویل: که څلیریشته گړیو کې خپل عسکر له سرحده لرې نه کړئ مونږ هم نظامي عملیات کوو. په دې خبرو کې وزیر صاحب له جیبه یو کاغذ راووېست قونصل ته یې وښود چې تاسې دومره الوتکې، دومره ټانکونه دومره توپونه لرئ ستاسې عسکر دومره دي، په یوه شپه او ورځ کې دومره سوقيات کولای شئ. ما هم ددغو قوتونو په انډول خپل ترتیبات نیولي

دي او د جگړې پلان لرو، زه یو جنرال یم.

۱۴_ ده په میوند کې د میوند د شهیدانو د قبرونو د احترام دمنډې او یادونې په لړ کې د دې شهیدانو یوه مقبره جوړه کړه. دا هغه میدان و، چې د ملالی- یوې ټپې په دوه یم افغان انګلیسي جنګ کې پر زلمو داسې جذبې راوسته، چې پر انګرېزانو یې ناتار جوړ کړ او (۱۸۸۰) د جولای پر یویشتمې نېټې په دې جنګ کې له دولس زره انګریزي سپاهیانو څخه یواځې ۲۵۱ ژوندي پاتې شول او هغه ټپه دا وه، چې:

که په میوند کې شهید نه شوي

خدا یرو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

۱۵_ د پښتو پنځه ستوري یې وروزل (عبدالحي حبيبي، قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، عبدالروف بېنوا صدیق الله ربنتین).

۱۶_ شمال ته د محمد گل خان مومند بابا لخوا د پښتنو د لېږدونې د کړنو او اعتراضونو حکمتونه فداحمد فایض داسې بسودلې دي:

۱_ اقتصادي حکمت :

محمد گل خان ته د خپلو دندو په اجرا کولو کې د هېواد له ختیځ او لویديځ، له شماله تر جنوبه حالات ښه معلوم شوي وه او د اهیله یې لرله، چې هېوادوال یې سوکاله او هېواد یې ودان او ښېرازه شي؛ نو دې برخه کې څو ټکي وضاحت غواړي:

الف - دا تاثر، چې پښتانه په لومړي ځل وزیر بابا په ژبني او قوي ملحوظاتو شمال ته بيولي دي، سمه خبره نه ده، بلکې پښتانه تر دې دمخه هم په شمال کې اوسيدلي وه، چې د نادر افشار په وخت کې د نظامي خدمت په مقابل کې يې ليرېد پېل شوی و او په زرگونو کورنۍ په شمال او شمال لويديځو ولايتونو کې استوگنې شوې وې؛ نو، ځکه د دوی داستوگنو ځايونه او شمېر د تاريخي اسنادو د قيدولو په بڼه ملي او نړيوال ارزښت لري (۱).

ب - کله، چې وزير صاحب پښتانه د هېواد له نورو سيمو شمال ته ليرېدول دهغه ځای زياتره برخې ځنگلونه او شاړې دښتې وې، گ چې په دغو ځنگلونو کې به زياتره ځناور او سپدل او دا متل و، چې "که مرگ غواړې کندز ته لاړ شه". د دې واقعيت ډېره بڼه عکاسي کوي؛ نو شمال ته ليرېدول شويو پښتنو دغه شاړې ځمکې او ځنگلونه اباد کړل او د افغانستان شمال دې حالت ته ورسېد، چې شمال ته د افغانستان دغلي کندو وويل شو.

ج - داسې بېلگه نه شته، چې محمد گل خان مومند بابا د چا شخصي ځمکه اخستې وي او کوم پښتون ته يې ورکړې وي نو دهندو کش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې او ځمکې ځنگلونه کېدل، او به بېکاره بهېدلې کرکيله للمي وه او د ځمکې ابادول يې په وس نه وه، چې ټوله وکړي او حاصل

ترې واخلي. د افغانستان په نورو ځينو سيمو کې، چې نفوس ډېر و ځمکويې د غلو دانو اړتيا نه شوه پوره کولای. کرنيزې ځمکې نه وي، گ چې کرل شوي وای د سيمې خلک اړ شوي وه، چې د مزدورۍ لپاره هندوستان ته لاړ شي. غنم او جوار له هندوستانه راوړي؛ نو محمد گل خان دغه بې ځمکې خلک او کوچيان په متونو او زاريو راوبلل او دهندو کش په شمال کې يې ورته دولتي ځمکې وپېشلې او بې کښته ځمکې يې په دې توگه د کښت وړکړې او د هېواد بېکاره بشري منابع يې په کار واچولې، دنورو له مزدوريو يې راوگرځول او دخپل ملک په ودانولو يې اخته کړل، دخپل ملک حاصلات يې زيات کړل او وړې سيمې يې پرې مړې کړې. دغه راز مومند بابا د قره قل د پوستکو انحصار د افرادو له لاسه وويسته، د سيمې خلک يې تجارت ته تشويق کړل، د رښتيا او يووالي په نومونو يې په مزار شريف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل، چې وروسته د بنو پانگو څښتنان شول.

۲_ سياسي او نظامي حکمت:

د هندو کش شمال ته د پښتنو په لېږدولو کې د وزير صاحب سياسي او نظامي هدف دا و، چې که خدای ناخواسته روسان زمونږ د هېواد په باب ناوړه نيت وکړي، همدا خلک به د هېواد دفاع کوي. لکه، چې همداسې وشول. کله، چې روس له امو اخوا سيمې لاندې کړې او دهند سمندر ته د رسېدو نيت يې

درلود؛ نو پر لاري يې افغانستان ته هم نيت بد و. لکه، چې د امير عبدالرحمن خان په وخت کې يې پنځده له افغان خاوري لاندې کړه، دا د روسانو د بد نيت لومړنی گام و. کله، چې روسانو په ۱۳۵۸ل کال پر افغانستان پوځي يرغل وکړ، د هېواد په گوټ گوټ کې ورسره ملي جهاد پېل شو؛ نو په شمال کې پرتو پښتنو لويې پوځي جبهې جوړې کړې، چې قوماندان جمعه خان همدرد، قوماندان بشير خان بغلانی، انجنير محمد عمر سليمان خېل، چې اوس د کندز والي دی، قوماندان محمد عارف خان، چې په پېښور کې ووژل شو او نور د بېلگې په توگه يادولی شو، چې شمال کې پراته نورو قومونو سره يې اوږه په اوږه مېرانه وښوده او د وزير محمد گل خان د لاس کېښودل شويو نيالگيو ثمره څرگنده شوه.

۳_ د افغانستان د قومونو ترمنځ د ملي وحدت د پياوړتيا حکمت:

د هندوکش شمال ته د پښتنو لېږدونه کې بل عمده حکمت د ملي وحدت پياوړتيا وه. لکه، چې مو وليدل پښتنو ازبکو، تاجکو، ترکمنو، هزاره و، ايماقو او نورو د وروړنو په څېر ژوند وکړ، د وروړنو په څېر يې راشته درشه او مړی ژوندی ټينگ کړ او د هېواد دفاع يې په گډه وکړه، خوروسانو...

د وزير محمد گل خان ځيني څرگندونې :

د وزیر محمد گل خان زیاتي څرگندونې د پښتو ژبې دودې، سیاسي تعمیم او پراختیا په برخه کې وې، چې ځینې یې په متسقیم ډول او ځینې یې پر ضمني توگې لاندې وړاندې کوو :

۱_ د افغانستان د وگړیو د ۱۳۳۴ل هـ کال لویه جرگه کې، چې وزیر محمد گل خان د پاچا نائب رییس وټاکل شو، نو خپله عالمانه وینایې جرگې ته واوروله او بیا د جرگې د غړیو سره غرمه نارۍ ته گډ کښیناستو، نو وزیر محمد گل خان او سردار محمد داود په یوه پېنډه کې او مرحوم سردار محمد نعیم د هغو څنگ ته په بله پېنډه کې کښاست.

سردار نعیم ښېښي گیلان را پورته کړ، وزیر محمد گل خان ته یې وویل : این ظرف ابخوری را در پشتو چه مینامند؟ محمد گل خان ورته وویل : دغه ښېښي

(اوبلونې) انگرېزانو جوړ کړی دی، نو په انگرېزي کې ښېښې ته گلاس وايي، پښتانه یې هم گیلان بولي، خو که اوبلونې، کلال له خټې جوړ کړی وي، هغه ته کتوري وايي. سردار : این کلمات کاملاً نامانوس استند به خیالم که جام مینامندبابا: پښتو او پارسي دواړه اریایي خویندې ژبې دي. جام په دواړو کې یادېږي خو کنډول او کتوري ځانگړي پښتو نومونه دي. که تاسې ته ناپېژاندل شوي، او نا اشنا وي تاسې په ملي ژبه پښتو خبرې نه کوئ، که د کابل په ښار کې وگرځئ ټول پښتانه پرې پوهېږي، سردار : چه فرق می‌کند، زبان وسیله مفاهمه است.

محمد گل خان: ډېر فرق کوي، که تاسې پښتو د ځينو نورو ژبو سره د صرف او نحو، ادبي علومو او فنونو له مخې پرتله کړئ پښتو ډېره شتمنه ده، او افهام او تفهيم پرې په ښه ډول کېدلای شي، له بلې خوا پښتو او پښتنواله زموږ ملي فرهنگ دی.

سردار: شما بسيار سخت ميگيريد: محمد گل خان: خوزه خپله ژبه پالم، او روزم، نو کور ژبې راباندې د تعصب تور لگوي، که دا تعصب وي، هر څوک خپلې ژبې ته چو پر کوي، نو سردار محمد داود خپل ورور سردار محمد نعيم ته وويل: دا بي ځايه خبرې بس کړه.

۲_ د ټاکنې په برخه کې وايي: پښتو د سمو مشرانو مننه ده، او پښتو د ځايينو مشرانو رتنه ده، خلاصی او نجات په پښتو کې دی.

۳_ د اتفاق په برخه کې يې ويلي دي:

"که پښتو وه، زه به تا درنوم، ته به ما درنوې، که پښتو نه وي، ته به مادگې، زه به تا دگم، ته به ماسپکوي، زه به تاسپکوم. دواړه به سره دگلي شوو، دواړه به سره سپک شوو، گټه مو څه وکړه؟"

۴_ وزير محمد گل مومند: ټولنيز پيوستون او نظم راوستلو لپاره داسي ويلي دي.

"پښتو د مظلوم حمايه ده، په نيمه شپه کې د غږ سره سم د پېښې ځای ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او ځاين پسې

چيغه وپستل او نيول پيا يې وژل پښتو ده، پښتو صداقت دی. ۵_ محمد گل مومند د د کلتور په ساتلو کې فرمايلي دي "که پښتون په خپل کاله کې نه وي او نژدې خپل هم ونه لري، د هغه د مال او ناموس ساتنه، د کاله خدمت يې حتی، چې د کاله لگښت (مخارج) يې پر کليوالو او گاونډيانو دي، پښتو همدغسې معامله د هر چا په حق کې لازمه کړې ده، چې د پښتنو په سيمه کښکې پروت وي، که څه هم پښتون نه وي او بل څوک وي.

۶_ مومند محمد گل خان بابا تل د ناخوالو او اداري فساد سره مخالف و، او داسې به يې ويل:

"پښتانه په پښتو ولاړي دي، که پښتو نه وي، پښتانه خوار يري، پرځيري، سته يې خپري او ورکېري"

۷_ د خپل وخت د حکمرانانو د سر ټکونې او پښتو ته د غونډه گڼلو د حق نه ورکولو په اړوند د خپلې يوې ليکنې په پاڼې کې داسې ليکلی دی.

"درستي پېښکولې (ټول مصيبتونه) د بې پښتوگۍ والي له کبله رارسېږي، او نورې لانجې به له همدغې لارې نه را پېښې شي. حکومت د بې پښتوگۍ له لاسه بې پته، خوار، زار، او وړک دی، ټول د بې پښتوگۍ په اور سوي يوو، د بې پښتوگۍ پر اور سوځو، د بې پښتوگۍ پر اور کړېږو، د بې پښتوگۍ پر اور وريټېږو. ښايې د بې پښتوگۍ له لاسه وژاړو، د بې

پښتو گۍ له لاسه کوکې او سوړې ووهو."

۸- یوه ورځ اعلحضرت محمد ظاهر شاه سمنگانو.

کې پر پارسی او محمد گل خان ورسره پر پښتو خبرې کولې او اعلحضرت ورته وویل: زه پر پښتو پوهېږم، خو ویلې یې نه شم.

دوی ورته په ځواب کې وویل: صاحبه! زه هم پر فارسی پوهېږم، خو ویلای یې نه شم.

وزیر محمد گل خان نه له هرڅه درنه او خوږه پښتوو، دهغه منشور د پښتوو، ناسته پاسته یې د درنو پښتنو وه، پښتو بی دوا گڼله، پښتو بی شفا او حیا گڼله، دهغه په خیال پښتو کې تگي او خیانت نشته، پښتو د صداقت، عفت، عصمت، عظمت او غیرت نوم دی هغه په خپل دفتر کې غټ لیکلي وه:

"بن اغلیو! پښتو وواياست"

که په قندهار کې و، که په سمنگانو کې و، که په مزار شریف کې و، همدا حکم یې کړی و،

ده ویل: که په افغانستان کې ژوند کوئ: پښتو به لیکئ، پښتو به وایئ او بس: نو که څوک دا تعصب بولي بیا، خود هرې ژبې والا د تعصب په خټو کې نسبتي دي، ځکه چې هر لیکوال او شاعر او هنرمند د خپلې ژبې دودې او برتگ خبرې

۱. همیش خلیل (د مومند بابا یاد) د ساپی د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز (۸۳۸۲) ل

کال، پېښور چاپ ۲۰ مخ

کوي او خوبونه ويني، ځکه نو، يواځي وزير صاحب ولي
گرميرې، هغه پښتون د پښتو حق پر ځان ومنلو، پښتو د هغه د
مور ژبه وه، هغه د زور خاوند و، هغه ليدل، چې افغانستان
باندې لږ تر لږه شپيته فيصده پښتون پروت دی، او پاتې
څلويښت فيصده باندې ازبک، ترکمن، تاجک، هزاره، بلوڅ او
نور پراته دي. پښتو د پښتون حق دی اوس که څوک خپل قوم د
حق غوښتنې لپاره را بيدار وي، ولي ورته بل د تعصب نوم او
رنگ ورکوي نو دوي ته به ددوي انصاف ووايو که کينه او
تعصب؟

د وزير محمد گل خان ويناوي پر لورې، منځنۍ او ټيټو پورېو
يو راز اغېز لري دی.

يوه ورځ، چې د افغانستان د صدر اعظم شاه محمود خان
غازي د اهتمام د جلالکوټ په بادشاهي باغ کې درنه عمومي
جرگه جوړه شوې وه، د کابل د شور بازار نورالمشايع حضرت
صاحب هم موجود و، د صدر اعظم له خوا رييس تنظيمه
عبدالاحد خان ملکيار ددغې جرگې ميلمه پال و، کله چې وزير
محمد گل خان مومند بابا پورته شو او وينا يې پېل کړه، د
افغانستان په تاريخي، عنعنوي، روداياتو د هغه وخت پر
حالاتو او ددې درنې خاورې پر عظمت او لوړتيا يې داسي
څپانده او هڅانده او پراخه وينا وکړه، چې ټول حاضرین ورته
حيران پاتې شول، او صدراعظم ورته پر ځانگړي انداز کې د

لاس پر اشاري وزير صاحب د خان پر لوري متوجه کړي، وزير صاحب شکي شو او دخپلو خبرو اندازيې د نرمښت لوري ته راستون کړي.

۹- وزير محمد گل خان ويل:

"دا، چې زيات دولت سره لاس وس کوم، ستره غوښتنه مې په کې داده، چې پښتانه په کې يو ځای ته ورسوم".

۱۰- سردار نعيم په مسکا له محمد گل خان مومند بابا پوښتل چې: وزير صاحب! "مردم ميگويد که شما رباب را شرنګ سوتی ميگوئيد." وزير صاحب په پښتو ورته لگيا شو:

دا ماپسې افترا ده، دا دروغ دي او دا ډېره چټی خبره ده او ويې ويل: رباب د پښتنو د حجرو او ډېرو ډېرو زوړ تاريخي او روايتی تنګ ټکور يوه برخه ده، او مونږ دي ته رباب وايو. دا د نورو درواغ دي، په دې وخت کښگې سردار نعيم خان مسکی مسکی کېده او وي ويل: مردم مېگويد که شما اسمان را پاس پاس ميگوئيد "بيا ورته وزير صاحب وويل: دا هم درواغ او افترا ده اوزه اسمان ته اسمان او هسکمن وایم، پاس پاس هيڅ معنی نه لري.

۱۱- وزير محمد گل خان له خولی ويل شوي دي چې زه جنرال وم او د امان الله خان پاچا هي وه، سهار مې نظامي کالي واغوستل، د کار پر لوري رواندېدل، چې له باندي کوڅې مې دغه غږ واورېد:

" او افغان خړ ادم شو " ما وړ خلاص کړ ! او هغه سړي ته مې وويل : کا کا يو بل خړ دلته دی ، هغه چې زه د جنرالۍ په کاليو کې وليدم ، وي ويل : نه خیر شما نور چشم و بادار ما هستيد " ما وويل : نه داسې نه کېږي ، که هغه خړ دی ، زه هم خړ يم ، مونږ بېل نه يو . بيا مې ځان سره وويل : دا خیرن پښتون ، دا پمن پښتون ، دا زما پښتون دی . زه گنهاريم ، چې خپل پښتون ته مې څه نه دي کړي . له دې وروسته مې هوډ وکړ ، چې زه د پښتانه لپاره کار کوم ، نو څه ، چې مې وس و هغه مې کول . دا دومره امپراتوری او پېړۍ پېړۍ پادشاهی خو پښتون سړی نه شو .

۱۲ - وزير صاحب ويلي دي : د ولس بېلوالی او کرکه پر پښتو ور کېږي ځکه ، چې (اتفاق) او يووالی پر پښتو راځي ، پښتو ده ، چې له پښتنو يو پور ، يوه کورنی ، يو ټبر ، يوه کورمه ، يو کهول او يو ولس جوړ وي .

۱۳ - محمد گل خان ويلي : که پښتو وه ، زه به ستا پر شتوالی خوښ يم ، ته به زما پر شتوالی خوښ يې . که پښتو نه وه ، ته به زما ورکه غواړې ، زه به ستا ورکه غواړم ، يو له بله سره به گورو ، چې خدای (ج) څه کوي

۱۴ - پښتو خورا گران امانت دی ، چې له نیکونو راپاتې ده .

---

۱. حداد فرهاد قدرت الله (د مومند بابا ياد) ، د ساپي د پښتو خپرونو او پراختيا مرکز ۱۳۸۳ هـ ش کال پېښور چاپ ۲۷ مخ .

زمونږ د نیکونو وصیت دی، چې باید دغه امانت د درست ولس د گټې لپاره بې له خیانته خپلو زمانو، لمسو، کړوسو، پردو، او د هغو نه وروستو ته پرله پسې ورورسوو او روغه یې وروسیارو.

۱۵- پښتو د پښتنو د بري او لوړوالي ضامنه ده، پښتو د پښتنو د لوړوالي وسیله ده، د پښتو او پښتونوالي وده پر پښتو کېدلای شي او د ژوندا نه خوند بر پښتو اخستل کېږي.

۱۶- پښتو د پښتنو په ولس او ټولنه کې لکه روح په کالبد کې دی، لکه څنگه، چې په کالبد کې روح نه وي، کالبد خوشې شی دی، همدغسې که د پښتنو په ټولنه کې پښتو نه وي، نو د پښتنو ټولنه به خوشې شی وي، بلکې لکه چې روح له کالبده بېل شي خورا بڼایسته وجود خراب، بې ډوله او ترمن گړخی، چې څوک ورته کتلی او ورنږدې کیدای نه شی او هر څوک ترېنه تښتي، همدغسې که د پښتنو نه پښتو لاره، نو د پښتنو ټولنه به هم بېدو هماغسې شي خدای (ج) مو دې تنې (ترینه) ساتی.

۱۷- کله، چې انگریزانو د افغانستان په کورنیو

چارو کې ښکاره - لاس وهنه او مداخله پیل کړه

د افغانستان د څارنې لپاره یې (محمد گل خان مومند بابا) وټاکل شو. انگریزانو د ننگرهار په بېلابېلا سیمو کې پر الوتکو الوزولو هم صرفه ونه کړه، مومند بابا دغه عمل وغندلو او انگریزانو ته یې پر دې عمل زبردست احتجاج وکړو، او د

احتجاج پایلی یې ټولو هېوادونو ته ولېږلې ده لیکلی چې :

"ټولو هېوادونو او حکومتونو ته دې څرگنده وي، هغه چا، چې افغانستان سره معاهدې کړي دي که سیاسي دي، که اقتصادي او که دوستۍ دي، د امان الله خان په وخت کې شوي دي، افغانستان به ددې ټولو احترام کوي او مني به یې. په افغانستان کې روان انتشار یا انارشي به پر هغې هیڅ ناوړه اغېزه نه کوي، او دا ټولې معاهدې به د اعتبار وړ بولي، د دغو معاهدو د اعتبار او اعتماد په باره کې مونږه ټولو هېوادونو ته یقین کولو ډاډ ورکوو، که د سقاو ځوی یا امان الله یا علي احمد یا بل څوک داسې لوظنامې یا معاهدې وکړي، چې د افغانستان استحکام ورسره په خطر کې پریوځي، نو د افغانستان حکومت به هغه هیڅکله هم ونه مني او پر خپل ټول قوت او صلاحیت به ددې د باطلولو لپاره اقدامات کوي او هېڅ داسې عمل ته به اجازه ورنه کړي، چې د دوی ملي حاکمیت او سیای خپلواکي په خطر کې واچوي."

۱۸_ وزیر صاحب پښتو ته څنگه لوری را وگرځولو ؟

"د پښتو ژبې د لیار یا صرف او نحی په مقدمه کې یې لېکلي دي : پر ما د ورکوټوالي عمر د پښتو په محتوا کې نه دی تېر شوی، له خپلوانونه لیري د کابل په ښار کې لوی شوم، له

عزیزانو سره مې څه هم ارتباط شلېدلې نه دی، خو ډېر تینگ هم نه دی.

هوکې: پښتو مې زده وه، خو لږه مې ویلی شوه، خو دلرو ویلو له لامله کرکیچوده او وه، ولې وروسته په لوي والي کې چې پرې پوه شوم، د پښتنو عزیزانو سره مې لار مینده کړه، پښتو ته مې مخ کړ او څه معلومات مې په کې ډېر کړل، خصوصاً د گرانو عزیزانو او غښتلیو شینوارو پیغواره را وینس کړم.

۱۹- وړاندې وروسته شاوخوا ټول ښه او بد، گټه او تاوان، هر څه په پښتو راڅرگند پرې، پښتو ده چې ننگیالي نیکونه راپېژني او هغوی ته مورسوي، پښتو به وي، چې زمونږ لمسي، کړوسي کودي او پردي او دهغوی نه وروستني به له مونږ سره را نښلوي، د پښتونوالي اثبات به سره کېږي د دغه لپاره چې اوسنی او روستني پښتانه ځانونه خپلو نیکونو ته ورسوي او ثابت کړي، چې دوی پر رښتیا د هغوی رښتیاني لمسي دي. ښایې چې د صرف د اشقاق د اصولو په شان لفظي او معنوي بشپړ مناسبت په مینځ کې موجود وي او دغه مناسبت به له کوم تغییر او خلله تینگ وساتل شي، که نه په تشو دعاگانو او خوشي خبرو او پر پروانه څوک پښتون کېدای شي او نه څوک پښتون گنلای او منلای شي.

۲۰- پښتو زده کړئ، پښتو نورو ته ورزده کړئ، پر پښتو خبرې وکړئ، له نورو سره پښتو وویاست، او له پښتو ویلو

سره يې روږدي كړئ، دا د افسوس خبره ده چې كه په غونډه كې ټول ناست پښتانه وي او يو كس راكې د اسې وي، چې پښتو نه شی ویلاى او په بله ژبه كړېږي نو ټول ناست كسان د يو كس لپاره پښتو پرېږدي، خو يو كس د ټولو لپاره ځان ته نه مجبور وي چې پر پښتو خبري وكړي، تاسې هڅه وكړي چې دغه شان كسانو ته پښتو ورزده كړي، او پر پښتو ويلو يې روږدي كړئ، پښتو رسمي دفترونو ته ور دننه كړئ، پر پښتو ژبې ليكل او لوستل وكړئ، ليكونه، غوښتنليكونه او وړاندیزونه پر پښتو ژبې كوي. پښتو ژبې او پارسي ژبې سره يو ځاي ناسته ولاړه كوئ، چې هغوي پښتو او تاسې پارسي پوره زده كړئ، كه تاسې ځان ورسوئ، زده كړې هم خلاصې كړئ، نو پر پښتو ژبه كتابونه وليكئ، پښتو ژبه علمى كړئ، او د علم ژبه ترې جوړه كړئ، چې هر څوك ځان مجبور كړي د خپلو معلوماتو د زياتولو لپاره د پښتو كتابونه واخلي، ويې لولي او ځان پرې پوه كړي، پر دې توگه يې ټول به پښتو زده كړي، او دا خبره به له مغزو ووځي، چې پښتو ژبه گرانه ده.

۲۱_ پښتانه پر پښتو چلېدلي وه (ول)، او پر پښتو به وچلېږي. پښتانه پر پښتو پېژاندل كېدل، پر پښتو به پېژندل كېږي او پر پښتو به وپېژندلای شي.

۲۲_ پښتو معنا ده، پښتو وعده ده، پښتو اثبات دی، پښتو پايله ده، پښتو محكمه ده، پښتو قانون دی، پښتو پرېكړه)

فیصلہ) دہ، پښتو ضابطه دہ، پښتو نظام دی، پښتو انتظام دی، پښتو سسبالونه دہ، امنیت په پښتو کې دی خواخوږي په پښتو کې دہ

عدالت په پښتو کې دی، پښتو نیاو (انصاف) دی، او مساوات په پښتو کې دی.

په پښتو کې هغه رښتینې دیمواکړسي دہ، چې ټگي، چل ول، افراط او تفریط په کې نشته، ظلم او استبداد پر پښتو ورکېږي.

۲۳۔ پښتو په حق درېدل دي، پښتو کې ناروا نشته او ناروا پښتو نه د. پښتو صبر دی، پښتو حوصله دہ، پښتو زغم (تحمل) دی، پښتو کار کول دي، او پښتو هاند او کوښښ دی. پښتو زیار ویستل دي، زیار کنبل په پښتو کې یو صفت دی، چې دوي پرې سر لوړي کوي، او پښتانه پرې ساتل کېږي. لټي، بیکاري، نازولتوب بې پښتوگي دہ.

۲۴۔ د پښتو رنگ پر پښتو ښه کېږي، پښتو د پښتنو د زلمو ښکلا او د پیغلو ښایست دی، پښتو د پښتنو گانه دہ، پښتو د پښتنو د نارینه وو پگړی او د ښځو ټیکری او پرونی دی. پښتو د پښتنو د ښځو ستر دی، پښتو د پښتانه د ناموس ساتنه پر هر پښتانه لاهمه گرځولي دہ، پښتانه د پښتانه د ناموس په ساتنه کې پر سر او مال ولاړ دي.

۲۵۔ پښتو د پښتنو هغه مهم وسله دہ، چې په هر ډگر کې یې

دوی بریالی کړي او هېڅ یوه وسله ورسره مقابله نشي کولای، پښتو لوړ همت دی، پښتو ننگ دی، پښتو غیرت دی، پښتو صمیمیت دی، پښتو جرات دی، پښتو اراده ده، پښتو هوډ او عزم دی. پښتو قانون دی، په پښتو کې درواغ نشته، په پښتو کې غیبت نشته، په پښتو کې وعده خلافې نشته، په پښتو کې چټیات ویل نشته، په پښتو کې خلکو سره بد سلوکېښي نشته.

۲۶_ هر کار باید پر پښتو، خود اسلام په چوکاټ کې دې تر

سره شي.

۲۷_ پښتو ته په ښه نظر نه کتل په حقیقت کې د پښتون را پارول دي او که پښتو خدای (ج) مه کړه له نظره وغورځول شي، ټول ملت ته به خطر متوجی شي.

۲۸_ پښتو پښتنو ته امر کوي، چې کار وکړي، زیار وکارې. پښتو پښتانه ته اجازه نه ورکوي چې: بې ځایه او بې دوده لگښتونه وکړي.

پښتو پښتانه سرې ته اجازه نه ورکوي، چې د ځان گټې لپاره بل چاته تاوان ور ورسوي، یا خیانت وکړي، بلکې پښتو غواړي، چې پښتون سرې د نورو پښتنو او مسلمانانو د گټې لپاره د ځان تاوان وکړي او پرې خوښ هم وي. پښتانه به دې خبره ایمان لري، چې گټه او تاوان عزت او ذلت هر څه د خدای (ج) په لاس کې دي، پرته دده له ارادې هیڅ نه شي کولای، نو ځکه پښتو کې ویره نه شته او پښتانه نه وېرېږي.

۲۹۔ پښتو سمه عقیده ده، پښتو ایمانداري ده، پښتو پر
مسلمانۍ ننگېدل دي او پښتو سعادت ته ورغلي سمه، سيخه
لاره ده.

۳۰۔ پښتانه د ژوندانه درستې گرانی یواځې پر پښتو زغملې،
له سره اړولي او له ځانه ليرې کولای شي، پښتو متانت، ثبات
او استقامت دی.

۳۱۔ پښتو پر پښتنو درېدل، سر او مال ترینه جارول دي. پښتو
د پښتنو د ژوند و ساه او د مړو کفن دی.

وزیر محمد گل خان

لنډۍ کی پښتو او پښتونواله

www.melitaabriz.com
0777 400 116

د وزیر محمد گل خان شاعري:

وزیر محمد گل خان په یوه مشاعره کې لاندې شعر ویلی دی او د کابل مجلې په ۱۱-۱۲ گڼې کال ۱۳۲۷ ل. ه کې خپور کړی دی.

پښتو مین په تا یم که وم که نه وم که نه وم نه وم
هرکله به دې ستایم که وم که نه وم نه وم
پښتو د بنی چوڼی یم شور به کومه پښتنو ته
تل دوی ته په وینا یم که وم که نه وم نه وم
د رب مخ مې دروړی پښتنو پښتو کړی تینگه
زه تا ته په ژړا یم که وم که نه وم نه وم
د روغ مې هیڅ زده نه دي هم تگي نه شم کولای
پښتون یم په رښتیا یم که وم که نه وم نه وم
خبره د زلمو ده چې پښتو ته ځان تکره کړي
زه زور یم او بوډا یم که وم که نه وم نه وم
غلیمه ورځ به راشي چې له تا سره گټل شي
خرگنده درته وایم که وم که نه وم نه وم
لیلا د مجنون نه کرم زه به وینځه ستا په مخ کې
مجنون د ستا لیلی یم که وم که نه وم نه وم
نړی ټولې بڼایستې به له پښتو خپلې نه ځار کړم
تر مړینې به همدا یم که وم که نه وم نه وم

پښتو کوکیاڼه ښه ده په همدې درست گلستان کې
د دغه ښوراییم که وم که نه وم نه وم
که نه وه پښتونواله او اعمال اسلامي را کې
پیرنگ د اروپاییم که وم که نه وم نه وم
که خوشې کړم پښتو بې پښتوگي کړم زه نن غوره
نو خوشې به بېراییم که وم که نه وم نه وم
که خوږ ژوندون مې پلورم او خان وژنم بل لپاره
نو پوهې کې سندا یم که وم که نه وم نه وم
په خټه سپین پښتون یم محمدگل د قام خادم یم
له سټی نه اریا یم که وم که نه وم نه وم

د ارواښاد د شعر بېلگه :

پلارنیکه مې پښانه وه یم پښتون
زمری یم، زمرزی یم او زمربون
زه پښتون یمه ښکاره یم لکه لمر
و غلیم ته تل ولاړ یم لکه غر
ماته ورځ د تدارې ده ورځ د جنگ
ورته درومم په اتني او په غورځنگ
د غورځي غبرونه زما لکه تنا
برېښېده د توري زما لکه برېښنا
د زمري غوندي غورځي کړمه غرمېږم

لوړو غرو، نه لکه توی غونډې بهېږم
پر غلیم باندې چې راشي زما وار
د اسمان تندر به وي زما گذار

زه پښتون یمه پښتو باندې څرگند
که دا نه وي زه به یمه خوشې شنه
پاتې شوې مې له پلاره ده پښتو
ده پښتو او پښتونواله دهغو
پښتو زده کړه ده د علم او کمال
پښتونواله ده بڼه توره او بڼه ډال
بڼه خویونه دیانت موده پښتو
بڼه دودونه او ادب د پښتو
پښتونواله پښتانه هوسوي
پښتونواله پښتانه به لوړوي
په پښتو باندې وطن دی گڼل شوی
په پښتو باندې وطن دی ساتل شوی
هم به بیا وي په پښتو باندې گڼل
هم به بیا وي په پښتو باندې ساتل
پښتو کړمه پښتو وایمه زه تل
ده پښتو زما لالی نه لرم بل

سر او مال مې دواړه جار دي له پښتو ژوند او مړینه مې نثار دي له پښتو پښتانه که د پښتو په لاره ځي دا نړۍ او هانړۍ کې دي خوندي پښتانه او پښتونواله دي وي تل له پخوانه یو په لس او یو په سل

تقریر:

وزیر صاحب یو شعله ور مقرر هم و، د هغه تقریر به د لس د سوچ سره برابر و. هغه د خپل قام د زړه د راز نه ځان خبرولو، په خپلو تقریرو کې به یې هغه څه ویل چې د افغانستان ولس غوښتل، که دهغه تقریرونه راټول کړای شي، د نوي نسل لپاره به د رڼا ډیوې او د منار حیثیت ولري.

په ۱۹۵۵م کال د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه په لاس د لویې جرگې تشکیل وشو او دې په کې نایب رییس وټاکل شو. په ۱۳۳۴ ل. ه. کال چې دغه جرگه د اعلیحضرت له خوا پرانستل شوه، محمد داود خان صدراعظم و او د نورو جلسو لپاره وزیر محمد گل خان نایب سالار وټاکل شو.

د لویې جرگې اوله جلسه کې چې د نایب رییس له خوا پیل کېږي. د بهرنیو هېوادونو سفیران هم په کې گډون کولای شي او د سامعینو حیثیت لري او د نایب رییس وینا پسې ټول

سفيران او هر هغه څوک چې رسماً د لويې جرگې رکنيت نه لري، له تالاره وځي نو په هغه وخت کې چې سفيران حاضر وه نايب رييس د خبرو په ترڅ کې وويل:

افغانستان مستقل مملکت او مسلمان ملت دی، افغانان صلح دوست، اعتدال پسند، د حق او عدالت پلويان دي، د الجزاير يادونه يې وکړه او د فرانسې سفير ورته متوجه و او د لويې جرگې هرې غونډې کې يې د پښتون په توره او بده ورځ خبرې کولې، عبدالمجيد د معارف وزير به همپشه د پښتو ژبې مخه په تعليمي ساحو کې نيوله نه يې غوښتل چې پښتو له پارسو مخکې شي؛ نو په لويې جرگې کې محمد گل خان مومند په داسې حال کې چې صدراعظم هم موجود و وويل: ستاسو په کابينه کې دا ښه وزير نه دی، په داود خان دا خبره ښه ونه لگېده، غوښتل يې چې څوک پيدا کړي چې ځواب يې ووايي، خود محمد گل خان مقابلې ته چا زړه ښه نه کړ او خپله وزير عبدالمجيد خان چې غوښتل يې څه ووايي، وزير محمد گل خان ورته فرصت برابر نه کړ او نه يې وخت ورکړ، دا هم د ده دروندوالی و، وزير صاحب هر چا سره په پښتو خبرې کولې. وزير محمد گل خان په نثر ليکلو کې ځانگړی سبک درلود چې نمونه يې دا ده:

د وزير محمد گل خان نثر:

"هر څه چې دي د ملت سعادت سلامتيا، عافيت، راحت، عزت، ملي شته والی، هر ډول لوړوالی، د ملي گټو پاينه، د وطن ساتنه، په عزت او هوساينې سره ژوندون، په عزت سره مړينه او د نړۍ څخه په بڼه نامه تگ دا ټول د ملي يووالي، مليت او يووالي، پورې له ملي ژبې پورې اړه لري نو که ملي ژبې خلل مينده کړ دغه ټول خلل مينده کوي او که محوه شوه، نو دغه ټول محوه کېږي او د دغه ملت نوم او نخبه د نړۍ له مخه ورکېږي.

د وزير محمد گل خان وفات:

وزير محمد گل خان مومند په ۱۳۴۳ ل. هـ کال د زمري د مياشتې پر اووه ويشتمه د سه شنبې پر ورځ د سهار په اتو بجو د کابل د بريکوټ په کرايي کور کې د اتيا کلو په عمر ساه ورکړه او د شهدای صالحينو په هديره کې خاورو ته وسپارل شو. په دغه توگه پښتو او پښتونولۍ خپل حقيقي او واقعي پالونکی له لاسه ورکړ، د ده جنازه د مازديگر پر څلورو بجو د ده له کوره واخستل شوه او د جنازې لمونځ يې د عيدگاه په جماعت کې ادا شو، د ده په جنازه کې د کابل لوی لوی خلک، ملکي او عسکري مامورين او نور ډېر علاقه مندان شامل شوي وه او کله چې خاورو ته وسپارل شو. قرائت تلاوت شو، سيد قاسم رښتيا د مطبوعاتو وزير غږ کړ چې يواځې مولانا

ارشاد د ديني چارو رييس خبرې کوي نو لومړی مولانا محمد شاه ارشاد د ده لنډه ژوند پايه ولوسته او د ده خدمتونه يې وستايل. ورپسې صديق الله رنستين لنډو جملو کې د ده عسکري، سياسي، علمي او ادبي خدمتونه ياد کړل او دې يې د دې عصر خوشحال خټک وباله؛ ځکه، چې د هغه په شان دې هم د تورې او قلم خاوند و، د سياست د ميدان پهلوان او غوښتلی عسکر او جنرال و.

په پای کې يې د اشرف خان هجري دا بيت ولوست:

چې چراغ د هنر ځمکې پوشيده کړ

که يې زه په اوبسکو ډوبه کړم سزا ده

په قبر لا خبرې خلاصې نه وې چې يو شمېر غټ غټ چين اغوستونکي ازبکان او ترکمن ساه نيولي او په منډو راوړسېدل، په لوړ غزبې وويل: خدا محمد گل خان را بيا مرزد بما بسيار خدمت کرده بود اولاد اولاد ما دعاگوي او است."

د محمد گل خان فاتحه:

د بابا عمومي فاتحه د کابل ښار د حاجي محمد يعقوب په جومات کې د ميراجان سيال په مشرۍ اخستل کېدله چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه هم له سهاره ورته راغلی و، پاچا د خپلې ناوزگار تيا له کبله فاتحو ته ډېر کم تلو، خو د خان بابا فاتحه کې شل دقيقې ناست و، بيا يې يو تقرير وکړ او ويې ويل

"محمد گل، خان زمان و، ما ته له هر چانه گران و، په کار خو دا وه چې ده فاتحه ما اخستې وای خو تاسې له ما مخکې شوی، لوی انسان و، خدايېرو که روانه پېړۍ کې پښتنو کې داسې عظیم او عملي انسان پیدا شي.

د ارواښاد بله فاتحه د پوهنې د وزارت له خوا د اسد پر ۲۸- ۲۹ د شیرپور په لوی جومات کې واخستل شوه. د ده دعا ته د افغانستان پاچا محمد ظاهر خان او نور ډېر خلک راغلي وه. په دې وخت کې زه (ښاد جبار خېل) قضایي مفتش د هزاره جات په دای کنډي (اوس په ملکي وېش کې ولایت) کې د قضایي چارو په پلټنه بوخت وم چې د وزیر صاحب د وفات خبر مې واوړېد؛ نو ما یې هلته د فاتحې اخستلو هڅه وکړه. دا ځکه چې د ده د پښتو پالنې پښتونولۍ او د مېنې د پالنې په لاره کې مو چې قدم اخستی و خلکو د دوه یم محمد گل خان نوم رابخښلی و نو زما ډېر ښه اېسېده. خدای تعالی دې وبخښي.

د محمد گل مومند ورته:

وزیر محمد گل خان نارینه اولاد نه درلود، یوه لور یې لرله چې اوس هم ژوندی ده او د لعل پورې شېر احمد خان ته ناسته ده. ورور یې محمد کریم خان نومېږي چې اوس هم ژوندی دی. محمد گل خان مومند چې کوم مادي، سیاسي، معنوي اداري

او اقتصادي امکانات لرل. که د نن ورځې د مغرضانو لاس ته ورغلي وای څه نخرې به یې کړې وې. محمد گل خان وزیر و، فرقه مشر وه، تنظیمه رییس و، نائب الحکومه و، حکمران و، خوه یو خام کور هم نه درلود، په خامه کرایي کور کې اوسېده او هغه کې یې خپل رب ته ساه ورکړه او په اخرو شپو کې یې هم قلم په لاس د پښتو د لغاتو څېړنې یې کولې، یعنی تر وروستی سلگۍ پورې د پښتنو او پښتو ادبیاتو خدمت کې لگیا و؛ د دغه ستر ملي، اداري، پوځي او ادبي شخصیت یوه یاد غونډه پېښور کې د صابر شاه صابر پر مشرۍ خلیل ادبي جرگې په ۱۹۹۷ میلادي کال او څلور پښتم تلین یې پېښور کې امام الدین ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پر نوبت د قلیل خورپانې په سرپرستی کې لمانځل شوې او دغه راز باز محمد ملیار د چپرهار د کنديباغ اوسیدونکي د پېښور په ارباب روډ کې د محمد گل مومند بابا په نوم لیسې فعاله کړې ده. زما وړاندیز دا دی چې افغانستان کې باید د ده په نوم ډېر څیزونه ونومول شي او د ده یاد پرې تازه وساتل شي.

اداري چارې :

د وزیر محمد گل خان مومند پاملرنې او کړنې په اداري چارو کې د څېړلو وړ دي. ببادهېواد په اداري چارو کې دپوهې، پاملرنې او پخې تجربې خاوند و، دده دکار دوره د امانې

حکومت او بیالہ سقوی دوری وروسته داعلیحضرت محمدنادرشاه دوری سره برابره وه، داعلیحضرت محمد ظاهرشاه په دوره کې یې هم اداري چارې پرمخ بیولې دي، خو داعلیحضرت محمدنادرشاه په وخت کې دکورنیو چارو وزیر و چې اصلاحات یې ډیر دیادونې وړ دي. زمونږ ځوانان باید پوه شي چې زمونږ دمحمد گل خان مومند شهرت او ډیره پېژندگلوي ددې لپاره شوې او کېږي چې نوموړي په ډېرو حساسو شرایطو کې دسقاو دځوی له کړنو وروسته دکورنیو چارو وزیر ټاکل شوی و، چې دعامي ادارې تطبیق همدې وزارت پورې اړه لرله.

ښه به وي چې له یوې خوا ځوان نسل دوزیر صاحب د اداري پاملرنې پر کړنو پوه شي او هغه ناوړه توروڼه چې ځینو خلکو پر وزیر صاحب لگولي، رد کړای شي، له بلې خوا دابه دیوې تجربې او درس حیثیت هم ولري؛ کوم چې نن دادی بیا ورته کلکه اړتیا لیدل کېږي.

دلته له انگریزانو سره دجهاد او استقلال گټلو لپاره دهغه دکارنامو، دسقاو دځوی په راپرځولو کې دهغه داتلولی یادونه او څېړنه اړینه ده، خو دده دفرهنگي کارونو تاریخي حقایق نه دي راغلي ځکه چې پر اړه یې څېړنه دیو بشپړ کتاب خبره ده. زمونږ یې دلته صرف له ۱۹۲۹م کاله وروسته د اداري اصلاحاتو، دنفوسو دځای پر ځای کولو، داقتصادي روغونې

او دمناسبې ادارې جوړولو په برخه کې چې بې څه کړي، لنډه کتنه کوو :

لومړۍ- اداري اصلاحات :

د ۱۹۲۹م کال په نیمايي کې حبیب الله کلکاني ماتې وخوړه او محمدنادرشاه کابل ونيو. په دغه وخت کې دکابل ښار دومره ويجاړ شوی و، چې یو دفتر هم روغ نه و پاتې، محمدنادرشاه د مجبوریت له مخې دخپل یو آشنا په کور کې اوسېده، خو چې اړک جوړ شو، نو په اداري اصلاحاتو کار پېل شو. درې گونې قوې پېلې شوې، وزارتونه جوړ شول او هغو ته تشکيلات منظور شول. دغه اداري تشکيلاتې چارو تر ۱۹۳۲م پورې دوه نیم کاله ونيول. دتجارت وزارت کې ښه کار وشو، دکرنې ریاست هم فعالیت کاوه، نایب الحکومگیو، اعلی حکومتونو او علاقه داریو باندې کار وشو او مناسب اداري وېش رامنځته شو. کابل ښار بېرته دښار ښه ونيوله، ارگ هم ترمیم شو دا ټول کارونه دمحمدنادرشاه لپاره ستره کامیابي شوه. ددغه بریالیتوب راز په دې کې و چې صدراعظم سردارمحمد هاشم خان داخله وزیر محمدگل خان او دکابل ښاروال عبدالرحمن لودین بې حکومت غړي وه. دسردارمحمد هاشم خان دکابینې دکورنیو چارو وزیر دې ته متوجه و چې باید اداره جوړه شي په خپله محمدنادرخان او دده دوه وروڼه محمدهاشم خان او شاه

محمود خان هم بنه هونبیار او د پوره سیاسي پام لرونکي وه چې د وزیر محمد گل خان مومند وړاندیزونه یې منل او په ترسره کولو کې یې دهغه مرسته کوله له سقاوي گډوډۍ وروسته لومړنی گام همدا و، چې باید تر سره شوی وای، اداره کې ملکي وېش خاص ارزښت درلود چې د کورنیو چارو وزیر ټول هغه اداري واحداث، دولتي موسسات مقامات، د اداري دستگاه فعالیت، چې د حکومت د لوړو ارگانونو تر مشرۍ لاندې یې عمومي چارې ترسره کولې، اصلاحاتو لاندې راوستې ترده پخوا اداري تشکیلاتو، اداري مناسبو تقسیماتو او اداري حقوقو ته په افغانستان کې لازمه پاملرنه نه وه شوې. حتی لوی احمد شاه بابا چې کله دمعاصر افغانستان د بنسټ ډبره کېښودله، اداري او ملکي وېش یې په لازم ډول اصلاح نه شو کړای، ځکه چې د ده دوره د لښکرو وېشنې او فتوحاتو دوره وه، اوزیاته دوره یې د سیاسي او فرهنگي پولو پر تینگولو تېره شوه، دغه لوی واکمن په خپله لویه امپراطورۍ کې صرف ۸ ولایتونه او ۱۵ اعلیٰ حکومتونه تشکیل کړل. لکه د ننگرهار، کابل، هرات، مزار شریف، خراسان، بدخشان، پنجاب او کشمیر ولایتونه، چې په دغه وېش کې یې لازم تناسب موجود نه و، سره له دې چې احمد شاه بابا دغه تشکیل په خپل تدبیر اداره کولو، خو وروسته له هغه چا داکار و نه کړای شو. همدارنگه احمد شاه بابا په رسمي

چارو کې پارسي او حتی اردو رواج کړه شاید دليل يې دا وگڼل شي چې ترده مخکې د نادر افشار او قزلباشو د اداري شتون له کبله او په پنجاب کې د پنجابيانو له لامله ده ته دغو دوه ژبو اړتيا پېښه شوې وي، خو همدغو دوه لاملونو له يوې خوا يوه نامناسبه اداره اوله بلې خوا دملي ژبې پښتو دولتي کېدنې اړتيا دده اولادې ته وروسته سردردی رامنځته کړې وې.

همدا دوه لامله وه چې انگریزانو پر اسانۍ دهغوی د حکومتونو پښې سستې کړې، دشازمان له ړندولو وروسته د عبدالرحمن خان تر وخته دهېواد اداري نظام ډېره شړېدلې بڼه لرله که څه هم چې عبدالرحمن خان د انگریزانو سره د پښتنو پر وپشنې ډېر زیات اداري مرکزیت پیاوړی کړ، خو د مرکز دغه پیاوړي کېدل د عامه حقوقو او علمي ادارې پر بنسټ پوره او برابر ونه ختل، امیر حبیب الله خان سربېره پر دې چې ادارې ته یې لازمه پاملرنه ونه کړه، د خپل پلار د مرکزیت او انضباط اصل هم ورنه ورن شو؛ امان الله خان دنورو ټولو اصلاحاتو ترڅنګ اداري اصلاحاتو ته پاملرنه وکړه، خو کوم اصلاحات چې ده راوستل سکوي دوره کې له منځه لاړل، نو، ځکه وزیر محمد گل خان د کلکاني حبیب الله واک پای ته رسېدو وروسته اداري اصلاحاتو ته کلکه ملا وتړله او د ښې ادارې د رامنځته کېدلو له کبله یې د افغانستان ملي وحدت هم تامین کړ، همدغه وخت کې اداري تشکیلات د افغانستان د اساسیه تشکیلاتو

په نوم ونومول شول.

محمد گل خان ټول هېواد په ۲۱۲ اداري واحدونو وپشلی و، دغو اداري واحدونو کې ولایات، اعلی حکومتونه، لوی حکومتونه، لومړی درجه حکومتونه، دوه یمه درجه حکومتونه او اوله درجه علاقه داری او دوه یمه درجه علاقه داری شاملې وې، د پسر کوچنی اداري واحد کلی و، چې ۲۵-۲۰۰۰ تنو پورې نفوس یې درلود د کلیو په سر کې به ملک، د ولایتونو په سر کې به نایب الحکومه او د اعلی حکومتونو په سر کې به حاکم کار کولو. په ۱۳۰۹ ل کې د دوه یم اساسي قانون له مخې (لومړی اساسي قانون په ۱۳۰۲ ل کې نافذ شوی و) دغو اداري تشکیلاتو کې د پلر بدلون راغی چې اصلاحي بڼه یې درلوده کله چې محمد گل خان د داخله چارو وزیر و د افغانستان اداري تشکیل لاندې بڼه لرله:

د کابل ولایت، د کندهار ولایت، د هرات ولایت، د مزار شریف ولایت، د قطغن ولایت، د مشرقي ولایت، د پکتیا ولایت، د غزني اعلی حکومت، د پروان اعلی حکومت، د فراه اعلی حکومت، د میمنې اعلی حکومت، د بدخشان اعلی حکومت، د شبرغان اعلی حکومت، د گرشک اعلی حکومت، د تالقانو، غوراتو، ارزگان او بامیانو اداري مرکزونه د راتلونکیو اداري تشکیلاتو بنسټونه وگڼل شول چې د ۱۳۴۳ ل کال تر اساسي قانون پورې یې اعتبار درلود. محمد گل خان پوهېده چې د ملي

اهدافو د تر سره رسولو لپاره مېخانيکي عامل هغه ځواکمن اغېز دی چې له پاسه عملي کېږي؛ نو، ځکه د کورنيو چارو وزارت، صلاحيت، کړنې او ارگانيکي عوامل، د وگړو گډ برخليک ته د ناوړه شرايطو پر راتگ ساتندويي ځواکونه په نظر کې نيونه وه، گډې ملي گټې، معنوی عوامل، گډ کولتور، اقتصادي پياوړتيا د طبيعي منابعو او فرهنگي-تاريخي اثارو د کار لاندې راوستل په پام کې ونيول شول د کار ځواک وپس، د کاريونو جوړول په داسې توگه چې منابع (خصوصاً ځمکه او اوبه) استفادې لاندې راوستل د ده د اقداماتو يوه برخه وه.

دوه يم _ د نفوسو ځای پر ځای کول :

وزير محمد گل خان مومند په هېواد کې د نفوسو مېشت کېدلو او تنظيمولو ته داسې پروگرام پېل کړ، چې اقتصادي، تجارتي، زراعتي، امنيتي، سياسي او فرهنگي اړخونه يې ټول و سنجول، زرگونه کاله مخکې کله چې اريايانو دخپلو پنځېدلو په لړ کې له بخدي څخه دغور، زميندارو، کسي غره او گنډارا خوا او شاننی جلگې دنوي اقليم او شنو سيمو لرونکې ځمکې ونيولې او هلته مېشت شول، دهندوکش شمال ته يو شمېر سيمې له نفوسو څخه تشې پاتې وې، په زرگونو کالو دا ځمکې چې دکرنې لپاره دکار په واسطه آماده کېدای شوې او دکرنې استقرار يې درلود، همداسې لا مزروع پاتې وې،

ځنگلونه يې لرل خوگان په کې گرځېدل حال دا چې د هېواد په ختيځ لوري کې او دهندو کش جنوب ته د نفوسو زياتوالی ليدل کېده وزير له دغو سيمو دهندو کش شمال ته په ځانگړي توگه کندز او بغلان ته ځينې کورنۍ ولېږدولې، هلته يې دنوې کرنې، سوداگري او ځينو نورو وټه بيزو چارو د سرته رسولو زمينه برابره کړه. محمد گل خان مومند دغو سيمو ته د حاکم په توگه راغی او پر دغو سيمو کې بې ساریو اقتصادي پرمختگونو ته لاره خلاصه شوه. هغه وخت مشهور متل و چې (اگر مرگ مېخواهی قندز برو) خو محمد گل خان دغه دمرگ سيمه پر يوې داسې نېرازي سيمې واړوله چې لږ وروسته يې د ټول هېواد دگودام، نوم غوره کړ.

د نفوسو دا ډول لېږدول نورو هېوادو کې هم ليدل شوي دي. مثلاً د مسکو او پترزبورگ نه د سايبيريا سيمې ته د نفوسو لېږدول، د هند له بمبي نه نورو سيمو ته د کار ځواک خپرول، کاناډا او استراليا کې د نفوسو مېشته کول، چې دا بېلگې ټولې د (ديموگرافي) د علم له مخې امکاناتو او پاليسيو پورې اړه لري چې په دې توگه د نفوسو بڼه وېشنه او د نفوسو ټولېدنه دواړه اصلاح کېږي او نوې اقتصادي منابع کار لا ندې راځي او سيمه په اقتصادي تحرك کې واقع کېږي. سربېره پر دې دا د ملي وحدت د تامين لپاره هم يو گټور اقدام او د هېواد د ځمکني تماميت يو لوی تضمين و ځکه، چې محمد گل خان

مومند او په خپله محمد نادر خان ته د استقلال له گټلو او له هېواد نه د دفاع په ډگر کې هلو ځلو او انگریز سره د دریو جگړو په ترڅ کې دا ثابته شوه، چې پښتانه دخپلواک او واحد افغانستان د ساتلو اتلان دي، نو له یوې خوا هندوکش شمال ته د دوی لېږل هلته د هېواد د ځمکنی تمامیت د ټینګولو لپاره دمېخونو د ټک و هلو معنا درلوده او له بلې خوا تاریخ ورته د چنگیز او هلاکو یرغل دیوې تجربې په توګه ثبت کړی و.

همدارنگه د شلمې پېړۍ په درشل کې وروسته تر ۱۹۳۰م المان کې د نازیزم او ایتالیا کې د فاشیزم خطر له یوې خوا جاپان، بلغاریا او هسپانیا تهدیدول، ان دا چې ایتالیا خو عملاً حبشه و نیوله او بل خطريې ختیځ ته د مرکزي اسیا هېوادونو ته متوجه و، چې لاریې پر امو سیند باندې وه، نو پښتنو د دغه خطر پر وړاندې د سپر حیثیت غوره کاوه، سره له دې چې دغه کار اولېږدونه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې هم شوي وه، خو وروسته محمدگل خان د وزارت پر چارو سربېره د اصلاحاتو راوستلو او د حالاتو دښه کولو لپاره کله کندهار، کله شمال او کله بېرته مرکز کې اداري چارو باندې ګومارل شوی او د ځینو پلاوو سره یې په بهرنیو سفرونو کې هم ګډون کړی دی او هره دنده یې په پوره سیاسي پاملرنې او بریالیتوب سرته رسولې ده، دهغه وخت او شرایطو لویه ستونځه دسغو دځوی د اړ و دوړ له لامله د نظم او ادارې شپیدل

او په هېواد کې د هغې تورې دورې له منځه وړل اسانه کار نه و؛ ځکه، چې د سقو ځوی د مدنیت نخبې نه وې پریښې. په سقوي دورې کې څو تنه ناپوهان دولت ته رسېدلي وه، په پیسو ټولولو بوخت شوي وه، ځمکې، باغونه او کورونه یې لوټل، دولتي ودانۍ یې شخصي کورونه کړل، هرځای کې به یې چې کوم سر لیدو دهغه د پریکولو په فکر کې به شول؛ نو دناپوهۍ په دغې دورې کې وزیر محمد گل خان د علم او فرهنگ لپاره د خدمت اړتیا هم لیدله، له همدې لامله یې د ادبي انجمنونو جوړول او د مطبوعاتو هڅونو ته یې پاملرنه وکړه، په دې توګه ګورو چې د وزیر محمد گل خان ژوند څو اړخونه او بعدونه لرل او په هر یوه کې یې خپله سیاسي پاملرنه او پوهه ثابته کړه. لکه پوځي ډګر کې، اداري چارو کې، د مدني ټولنې د اساساتو ټینګولو کې، د اقتصادي بنسټ په ټینګولو کې، د حقوقي نظام غښتلي کولو کې او په اداره کې اصلاحاتو راوستلو کې، تر ټولو مهمه دا چې د ملت جوړونې په دغو ټولو برخو کې یې فعاله او اگاهانه برخه واخیسته.

محمد گل خان مومند د ملي هویت د پېژندنې، د ملي شعور د وینلولو او د ملت جوړونې هغه کار چې ۵۰۰ کاله مخکې د وطنپالنې، ملي ځان پېژندنې او ملت جوړونې هغه بنسټ او مفکوره چې سوري (فرید) رامنځته کړې وه، وپالنه او د هغوی پر لارې یې پاڅه ګامونه پورته کړل، خو توپیر یې دا و، چې

پخوا د ملي مفکورې د پلي کولو لپاره نور اړين توکي لکه د ملي اقتصاد د ستنو شته والی، ملي ادب او کولتور د ملي شعور د ودې لازمه سطحه نه وه لورپه شوې، له همدې لامله افغانان په دغو تېرو ۵۰۰ کلونو کې (د سوري شېرشاه له وخته) دغه هدف ته ونه رسېدل. حال دا چې ملي ټولنه جوړول روڼ فکر، شعور، د ژوند لورپه سطحه، عزم او پرله پسې هڅې غواړي. دا ډول کلک هوډ او لورپه پوهه وزير صاحب کې موجود وه، د ملي ټولنې د جوړولو غوښتنه دا وه چې قومونه د ترليو گټو د وفادارۍ له مخې سره واوبدل شي او د ژوند ټولو چارو کې سره گډې اړیکې ولري. لکه وزير صاحب چې د همدې موخې لپاره زمينه برابره کړه؛ ځکه، چې ملي ټولنه هغه ده، چې اوسېدونکي يې د قومي، ژبني او اخلاقي توپيرونو سره سره ځانونه د ټولني او ټول هېواد غړي بولي، خپل گډ تاريخي هويت وساتي جغرافياوي شتون ته وفادار وي او ملي هېوادنيو ارزښتونو ته ژمن پاتې شي.

محمدگل خان د ټولني په ټولنيز شتون کې موندلې وه چې بايد بېلابېل قومونه لوی او واره توکمونو يو بل سره نژدې اړیکې ولري او په گاونډيتوب کې سره ژوند وکړي. لکه، چې ترکمن، پښتون، ازبک، تاجک، هزاره، يې سره په روابطو کې نژدې وساتل، دا له ملت سره دده د پراخ نظر، بې تعصبه چلند او مينې ښکاره بېلگه وه. خو په دې وروستيو کې په ملي

ارزبنتونو ملنډې، د پردیو بلوسپدو او قومي تعصباتو ته دلښمن وهلو ترڅنګ د محمد گل خان مخالفانو سیاسي وده وکړه د غرض خاوندان د وزیر صاحب په شخصیت کې هېڅ ډول ناوړه کړنه نه ده موندلې. یواځې دده په دغه اقدام چې قومونه یې سره نژدې کړي دي، نیوکه کوي، حال دا چې نوموړي د وګړو د اسکان، د اقتصادي فعالیتونو لپاره د کار د ځواک تنظیم او دملي یووالي لپاره اداري اقدامات کاملاً د اړتیا له مخې تر سره کړي وه ځکه، نو اوس یو ځل بیا دملي ځان پېژندنې، دملي شعور د پیاوړتیا او دملي ارزبنتونو د ځلولو لپاره یو بل محمد گل خان ته اړتیا لیدل کېږي. د اداري جوړښت د پیاوړتیا او د قومونو د نژدې کولو لپاره د یو بل هوډمن او قاطع وزیر اړتیا ده. نن هم هاغه څه تر سره شوي چې د سقاو ځوی تر سره کړي وه. که وزیر صاحب د یوه ځای خلک بل ځای کې نه وای مېشت کړي، نو نن به افغانستان په جغرافیوي توګه په څو ټوټو کې پروت و او نه به چا د یو افغانستان خبره کولای شوه. دا سمه ده چې د وزیر صاحب دغه کار پښتو ته ډیره مالي او معنوي ګټه ورسوله، خو نن چې ددې تر شا کوم حقایق څرګند شوي هغه د افغانستان له تجزیه کېدو نه ژغورل دي. محمد گل خان د پښتو راتلونکي په خپل دقیق نظر مخکې له مخکې له نظره تېر کړی و، دغه راز یې پښتانه د ښاري ژوند دلارو لټون ته وهڅول، اقتصادي لارې یې ورپر ګوتې کړې او پښتنو کې

یې د ملي شعور راتوکېدل او د يرغلگرو او بنکيلاکگرو په مقابل کې يې د ډال په توگه و درول، پښتانه يې دراتلونکيو خو لسيزو له ويجاړيو خبر کړل که سياسي عمل پرې شوی وای دهغو په وجه به د بهرنیو دښمنانو پر لمسون او لاس وهنې د افغانستان اوسنۍ بڼې بدلون موندلی وای.

درېم- د پښتو ادبيات :

وزیر محمد گل خان د پښتنو د ژبې، نظام او کولتور ترڅنگ د پښتو ادبیاتو په وده کې هم د احترام لوړ مقام لري دی پوخ شاعر څیرک لغت جوړوونکی او حقیقت خوښوونکی مورخ و. د پښتو طلوع افغان اخبار د وزیر صاحب پر امر پښتو شو چې حبیبی صاحب چلوو، په ننگرهار کې اتحاد مشرقي جریده پښتو شوه او پکتیا کې د وړانگې جریده پر پښتو وچلېده، د بچه سقاو پر وخت يې په ننگرهار کې د "کورغم" پر نوم اخبار وچلاوه چې ډېرې گڼې يې خپرې شوې او اوس په لاس کې نه شته، خو قتیل خوږیانی د "کورغم" اخبار چلوونکی جنرال سید حسن بولي چې شیون يې تخلص کاوه قلمي يې دغه اخبار په گډه خپراوه. او دا اخبار محمد گل خان یواځې نه دی چلولی. په ۱۳۳۴ ل کال د لویې جرگې د پرېکړو لنډیز يې په پښتو کې دپانو په شکل خپور کړو چې د پارلمان زیات غړي په کې پښتو سره بلد شول. دا هم د بابا برکت و.

وزیر بابا د پښتو په لیک دود کې ډېر بدلونونه راوستي، چې وروسته نورو ورته لازمه پاملرنه ونه کړه یواځې دده جوړې شوې دوه یاگانې یوه لکۍ لرونکې په (ی) او بله مجهوله (اورډه) یا (ې) چې د ټولو پښتنو له خوا ومنل شوې او نن هم دود دي او هیڅوک حق نه لري چې له ځانه په کې گوتې ووهي وزیر صاحب دا نظر هم درلود چې که پښتو دنسخ پر ځای پر نستعلیق لیک ولیکل شي دا به د ژبې په گټه وي، په یو وخت کې خود وزیر صاحب لیکدود ډېرو پښتنو منلی هم و، اوس هم داسې کندهاریان شته چې د وزیر صاحب پر لیکدود لیکنې کوي او د لرې پښتونخوا د باره گړۍ په سیمناړ کې یې دیا له لیکدوده ژوره استفاده وشوه. وزیر صاحب یو شمېر نوي لغات هم جوړ کړي دي چې زیات پښتانه یې اوس هم په لیکنو او ویلو کې کاروي. لکه: خج (د اواز فشار، د ژبې لیاره (قانون) وتوځی (مخرج) نسنتوځی (مدخل)، ایرنی (خاکستر دانی) او داسې نور چې محمد گل خان ایجاد کړي اوس هم دکارونې وړ دي. د پښتو گرامر په برخه کې وزیر صاحب دلوی لاس لرلو له کبله په ۱۹۳۸ م کې "د پښتو د ژبې لیاره یا صرف اونحو" پر نامه په څلور سوه پنځه نوي مخونو کې یو لارښود کتاب لیکلی او لاهور کې د عبدالعظیم ساپي پر زیار او اهتمام چاپ شوی دی.

د وزیر صاحب افغاني قاموس (پښتو سیند) چې دکابل عمومي

مطبعه کې دښوونې او روزنې د وزارت له خوا په ۱۹۳۷م کال پر لوی کاغذقلمي چاپ شوی دی ددې کتاب لغات محمدگل خان په نهو کالو کې راټول کړي دي، دهرټکي معنا او پېژندگلوی يې په فارسي ژبه کړی دی. ځينو ځايو کې يې معنا پر پښتو ژبې هم کړي ده، دا کتاب دوه برخو کې چاپ شوی دی ټول ۷۲۵ مخونه لري.

د محمدگل خان بل کتاب (لنډکی پښتو او پښتونواله) نومېږي چې بېنوا د اوسني ليکوال کتاب کې هم ياد کړی دی بل يې د (پخلي، په نوم کتاب دی چې تراوسه نه دی چاپ شوی. د ژبې ملي او ادبي اصطلاحات د وزير محمدگل خان يو بل کتاب دی همدارنگه د مېلمستون، سيمه، ټوکې او پښتني تربيه يې هغه کتابونه دي، چې ورك او له چاپه پاتې شوي دي. لکه چې مو ولوستل په شمالي ولاياتو کې سرحدي پښتانه ځای پر ځای کول له ځينو نيوکو لاندې راغلي؛ ځکه چې دپښتنو ټاټوبي کندهار کې ايراني شيعه گان او قزلباشان دنادرقلي (نادر افشار) له واکمنۍ وروسته احمدشاه بابا دخپلې اسيايي امپراتورۍ اداري او سياسي غړي وگڼل او ايرانيان د افغانستان ټاټوبي کې مېشت پاتې شول. پښتون واکمن تيمورشاه دراني ورته مهمې مالي اداري، سياسي، فرهنگي او اقتصادي دندې هم وروسپارلې، چې لاتراوسه پورې يې نسلونه په کندهار او کابل کې برلاسي پاتې دي،

همدارنگه کله چې روسانو د ازربایجان، سمرقند او بخارا سیمې دخپل تېري لاندې راوستې؛ نو ډېرو بخارایانو، ازربایجانیانو، سمرقندیانو افغانستان ته مخه وکړه چې په هلمند ولایت کې مېشته شول او دولتي ځمکې ورته ورکړای شوې او څه نور یې په شمالي ولایتونو کې چې ترننه ژوند په کې کوي اوسیدلي دي. ځینې لا وایي چې مومند محمد گل خان بابا له سرحدی ولایاتو افغانستان ته راغلی او دلته پیر دندو گومارل شوی دی. حال دا چې وزیر صاحب د ننگرهار د سیمې اوسیدونکی او د همدغې سیمې ستر شخصیت دی. او په نازکو وختونو کې یې مهمې دندې سرته رسولې د پښتنو لپاره ویاړ او دمخالفینو لپاره دخواشینې وړ گرځېدلی دی. دده د ټولنیز سیاست پر ضد یې پوهنځي ته دانشکده، پوهنتون ته دانشگاه او محصل ته دانش آموز ویلی دوی دملي هویت له تاریخي ارزښت نه منکر شوي دي، ځکه چې د پښتنو ستر قوم پر چا نه شي ورگډېدلی. مومند محمد گل خان بابا ویلي:

"ژبه دملي موجودیت، هویت، هوساتوب، سعادت، لوړوالي، او جگوالي سټه ده، ساتل او پالل یې په کار دي". د تاریخ پر کتنې افغانستان له شماله ترجنوبه او له ختیځه تر لویديځه له ازله تردې دمه د پښتنو او افغانانو وطن دی او ډگر ته راوتلي سیاسي او فرهنگي غرضیان خو له تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان، ایران او ننني ازربایجان نه د روسانو یا

د نادرافشار له ظلم راتښتېدلي او د پښتنو له مهرباني ډکې غېږې ته يې پناه راوړې ده؛ نو دا د پښتنو او افغانانو هېواد دی، افغانان حق لري چې د افغانستان په هره سيمه کې يې چې زړه وغواړي او سپداى شي.

محمدگل خان پر سياسي توگې هېواد له ټوکره کېدلو ژغورلی او دروسې د سياسي نفوذ مقابل ته يې ټينگ سنگر جوړ کړی دی او د افغانستان له جنوب او جنوب لويديځ او جنوب ختيځو سيمو څخه بېوزله بې ځمکې خلك يې دشمالی سيمو په حاصله دښتو کې مېشته کړل او د افغانستان دولتي بې حاصله دښتي يې پرې ودانې کړې چې له يوې خوا يې د افغان ملت مظلومي او خپل شوې پرگنې پر کار واچولې، د افغان قومونو پر يوځای او سپدو يې دنوي افغان ملي کولتور دپخلي لپاره تاريخي تيره بنځه کړه او دامو دسيند په اوږدو کې يې د افغان نظريې او دافغانستان دجغرافيه ددفاع او دملي يووالي دځوندي ساتلو لپاره يې تاريخي، ملي، انساني او نه ماتېدونکي سنگر جوړ کړ خو د روس وسله وال يرغل وښودله چې دامو دسيند په اوږدو کې ازبک، ترکمن، تاجک له افغانانو پر بېلابېلو پلمو بېل شول. دمحمدگل خان سياسي تدابيرو دهغوی شومې سياسي هيلې شنې کړې خو روسانو پنځمه ستن په کابل کې جوړه شوه افغان ضد ايراني دسيسې پر کارولو يوې دغه ساړه جنگ د افغان ايډيالوژۍ (افغانيت)

دختمولو لپاره پر هېواد مين سياست پوه محمد گل خان اود کابل د افغان کېدو پر باني ديپلوم انجنير غلام محمد فرهاد باندي يې له غرضه ډکې نيوکې پېل کړې.

د افغان ايډيالوژۍ له مخې ديوه ملت دملي جوړښت لپاره پنځه اساسي بنيادونه شرط دي :

۱- دهغه ملت ملي تاريخ. ۲- دهغه ملت ملي جغرافيه. ۳- دهغه ملت ملي اقتصاد. ۴- دهغه ملت ملي کولتور او دهغه ملت ملي مقدسات، دملي کولتور برخه يې پر دوه برخو وپشل کېږي :

الف: يوه بې دهغه ملت د سياسي او ټولنيزې پوهې او مدنيت سره اړخ لگوي.

ب: دوه يمه برخه يې دهغه ملت دود، ثقافت، ادب او ژبې پورې تړل کېږي.

په کولتوري ساحه کې د ژبې برخې نه يواځې ټوله کولتوري ساحه، بلکې دملي جوړښت څلور نور بنسټونه تراغيز لاندي راوړل.

دا يو حقيقت دی چې ديوه قوم ژبه ژوندۍ وي هغه قوم به ژوندی وي، چې ديو قوم ژبه درنه، علمي او داهميت وړ وي؛ نو قوم به يې ورسره دروند او دنړيوال اعتبار څښتن وي. دغه راز که ديوه قوم ژبه ورکه شي يا سپکه شي هغه قوم ورسره ورکېږي او سپکېږي.

دغه ملي اصل ته ټولې نړۍ توجه کړې د اکثريت ژبه يې ملي او رسمي ژبه منلې د ملي يو والي او پرمختگ عمومي سبب يې گرځولی دی. افغانانو ته هم لازم دي چې د پښتنو ژبه چې د ملت د اکثريت ژبه ده او ملي او رسمي گڼل شوې بايد ټول افغانان يې زده کړي، نورو هېوادو کې هم د اکثريت ژبه ملي او رسمي وي او پر ټولو باندې يې زده کړه کېږي. لکه انگليسي چې پر خپل ملت او پر مستعمرو زده کېږي يا عربي چې پر خپل ملت او ټولو مسلمانانو زده کېږي، پارسي چې د ايراني ملت ژبه ده پر خپل ملت او گاونډيو ورزده کېږي اردو چې د پاکستان د ۲۲٪ فيصدو خلکو ژبه شوې په کې ارزښت لري.

په ۱۸۷۲م کې چې کله روس (موجوده المان) او فرانسې ته ماتې ورکړه او دوه جرمني نژاده ولايتونه (الزاس) او (لورن) يې ترې ونيول فرانس پرې فرانسوي زده کړې وه. جرمنيانو چې المان پورې وتړل بېرته يې الماني ورباندې زده کړه، نو څرگنده ده چې د ژبې مسله د ملتونو د جوړښت يو ارزښتناکه فکتور دی. ټولو ملتونو دغه مسئله درک کړې ده يواځې افغانان دي چې سياسي چارو کې تل جنگولي ويني يې تويوي او سياسي واک يې ايراني کولتور او ايراني ژبې ته ورکړی دی پر منبر د خدای (ج) فرمودې په پارسي ويل کېږي پارسي نظمونه ليکل کېږي ځانگړي او رسمي ليکونه تراوسه پر پارسي دي. ددغه تورتم د رڼا کېدولو لپاره وزير محمد گل خان برې پښتونخوا

کې او پاچا خان لري پښتونخوا کې چغه کره چې :
"دهر قوم او ملت ژوند او مرگ دخپل ملت پر ملي ژبې پورې
تړلی دی. دا داستعمار کار دی چې د ملت مغلوبولو لپاره د
اقلیتونو او لږه کیو پلوي کوي او لمسوي يې او پر اکثریت يې
مسلطوي، خو بيا هم د استقلال له حاصلولو وروسته يا حساب
سره مخ کېږي او يايې پر څو جغرافيوې برخو وېشي. لکه لږه او
بره پښتونخوا.

محمد گل خان يواځې له صالح محمد خان سره دياور يا د قواو
درستيزوال د دفتر دمنشي حیثیت درلود، خو محاذ قوماندان
پخپله د وخت د وسله والو قواو وزیر و؛ نو دحرب پر وخت چې
ياور د امر له امره سرغړونه وکړي پر اعدام محکومېږي. له دې
کبله دجهو په محاذ کې دعقب نیشنې مسئوول خپله د وخت
وزیر و چې مسوولیت يې صالح محمد خان پر غاړې دی، نه د
هغه دياور پر غاړې چې يواځې دمنشي حیثیت يې درلود. نو له
امانالله خان سره چې د استقلال په جگړه کې ختيز جبهه ماتې
سره مخ شوه مقصد يې خپله د دفاع ذکر شوی وزیر و او بس له
بلي خوا دغه جگړه ثابته نه وه پلورل شوې يا بايلل شوې وه؛
ځکه، چې يواځې صالح محمد خان په کې طلاوې اختسې وې
همدا علت و، چې کله امان الله خان غازیانو ته دمکافاتو
ورکولو پر ورځ صالح محمد خان ته دوه گزه سور ټکری ورپر
سر کړ ورته يې وويل چې په نرانو کې هم نه شمېرل کېږي.

وزیر محمد گل خان پښتانه پښتو ویلو پښتو لیکلو او د پښتني روایاتو او کولتور ژوندي ساتلو ته هڅولي او د چین پر خای یې خادر دکلو شو پر خای یې خپلی او د قرقلی پر خای یې د پگړی کارونې ته هڅول. دا؛ ځکه، چې ده ته معلومه وه چې یو ملت پر خپل تاریخ، ژبې، ملي روایاتو او ملي تشخص ژوندي وي. همدارنگه پوهېده چې یواځې پښتانه دخپل فطرت او خصلت له مخې د هېواد د پولو تاریخي محافظان دي. د ساري په توگه کله چې روس بخارا، تاجکستان، تاشکند، ارمنستان، ترکمنستان او آذربایجان بنکيل کرل او زمونږ گاونډي شو، امیر عبدالرحمن خان دخپلو سرحدونو د پیاوړتیا پر غرض د هرات والي ته هدایت وکړ چې ددې سیمې جمشیدي، ایماق او هزاره قامونه د ترکمنستان سرحدونو ته ولېږدوي چې د همدې سپارښتني له مخې یې قامونو ته کاپي پیسې او نور امکانات او سهولتونه برابر او هلته یې مېشت کړل، خو کله چې روسانو پر افغان سیمه (پنجده) برید وکړ؛ نو دې نامردو دوه پښې خپلې او دوه پور کړې او پر یوې منډې راوتښتېدل او افغان سرحدي قطعه یې د غوث الدین خان پر نامه دیو قوماندان پر مشرۍ یواځې پرېښوده چې دې غازیانو او اصیلو افغانانو د روسي کرنیل علی خانوف تر مشرتابه لاندې دیوې لویې او مجهزې قوې سره د مرگ تر وروستی سلگۍ پورې مقاومت وکړ او د غوث الدین خان پر گډون ټولو

د شهادت جامونه وڅښل او روسانو پنجده ونيوله چې ترننه پورې اشغال ده.

امير عبدالرحمن خان د جمشيدې قام مشر (اليسنگتوش) کابل ته راوغوښت او د بې غېرتۍ او نامردۍ پر جرم يې د قام له مشرۍ معزول کړ بيا وروسته عبدالرحمن خان هوتک، توخي او اخکزي پښتانه شمالي سيمو ته تبعيد کړل چې له يوې خوا په مرکز کې خپل مخالفين لږ کړي او له بلې خوا پوهېده چې يواځې پښتانه دخپل هېواد د پولو ساتنه کولای شي او دا حقيقت تاريخ هم ثابت کړ چې په سرحدې سيمو کې دپښتنو له مېشتېدلو وروسته تر سلو کالو روسان ونه توانېدل چې زمونږ يوه لويشت خاوره لاندې کړي، دا بېله خبره ده چې بياهم غير پښتنو گډ ستمی بانډ جوړ کړ او روسيه يې په افغانستان مسلط کړه نو له دې امله چې محمد گل خان پښتانه خپلې ژبې، افغان فطرت، خصلت او د رواياتو تحفظ ته هڅولي دي، معقول او پر ځای کار نه دی؟ ځکه، کله چې يوقوم خپله ژبه، کولتور او روايات هير کړي بيا په کې دخپل هېواد سره مينه او د جغرافياوي شتون د ساتلو روحيه هم نه پاتې کېږي.

پای

ماخذونه

۱. رښتین صدیق الله د مومند بابا یاد، د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز- پېښور چاپ پنځم مخ.
۲. روحاني عصمت الله - "ورځ" مجله - ۱۳۸۳ ل. هـ کال- زمري او وږي - ۳۵ مخ.
۳. زرمالوال الحاج غلام محي الدين - "ورځ" مجله د ۱۳۸۳ ل. هـ کال د زمري او وږي د میاشتو خپرونه ۳۹ مخ.
۴. زلمی افغانمل (د مومند بابا یاد) د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز پېښور- ۱۳۸۳ هـ. ش کال چاپ ۱۲۴ مخ.

WWW.KETABTON.COM
0777 400 110

الحاج پروفیسور دکتور قاضی حفیظ اللہ بناد جبار خیل

---

www.melitahrik.com
0777 400 116

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**